کوردایەتیی، دەستەخوشکی فاشیزمی "عوروبە" ... هونەر تۆفیق – کامیار سابیر

ئەم وتارە بۆ لێکۆڵینەوە لە مێژووی ڕێبازی کوردایەتیی و سەرهەڵدانی ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمی کوردیی، وەکو فیکر، سیاسەت و کولتوور، تەرخانکراوە. مەبەست لەم ئارگیومێنتانە، نووسینەوەی مێژوو، ریکۆردکردن و هەڵدانەوەی مێژووی سیاسیی کورد نییە، بەڵکو خوێندنەوەی فیکر، کولتوور و تیۆریی سیاسیی ناسیۆنالیزمی کوردییە، بە تایبەتییش، خوێندنەوە و کەوڵکردنی سەقەتترین ڤێرژنی کۆنەپەرستانەی ناو ناسیۆنالیزمی کوردییە (کوردایەتیی)، لە ڕوانگەی تیۆریی، فیکریی و مەعریفەی سیاسییەوە. لێکچوون و لاساییکردنەوەی فیکریی و سیاسیی، ڕێبازی کوردایەتیی بۆ فاشیزمی عوروبە (العروبة)، لەوەوە دەبێ هەڵبسەنگێندرێ کە لە دونیای "فیکر و کولتوور"ی عەرەبییدا، هەر نووسەر و سیاسییەکی عەرەب، کەمێک ویقاری فیکریی، ئەخلاقیی و سیاسیی هەبێت، چەمکی عوروبە کە لە هەموو ڕەهەندێکدا ئێکسپایەر بووە، بەکار ناهێنێت! مەگەر کەسانی ساقیطی وەک عیزەت دووریی و ناسیۆنالیستە جاهیلەکانی ناو ناسیۆنالیزمی عەرەبیی، بەعسیزم و پانعەرەبیزم Pan-Arabism نەبێت.

سەرەکییترین مێتیقی کولتووریی و فیکریی لەپشت نووسینی ئەم وتارەوە، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئایدیۆلۆژیا ڕەخنەگرەکانی ناسیۆنالیزم، لە دونیای فیکر و سیاسەتی کوردییدا، خۆیان صەدەقەی فیکریی، کولتووریی و سیاسییان پێ دەشێت. کۆمۆنیزم و ئیسلامیزم (مەبەست، لە ئیسلامی سیاسییە)، دوو ئایدیۆلۆژیای کەڵەوکوڕن و لە باری فیکرییەوە، مێشک و مێغزیان لە مێشک و مێغزی ناسیۆنالیزمی کوردیی، خاڵییترە و تەقەی سەریان دێت. ئەم دوو ئایدیۆلۆژیایە، لە تەوهین، تەحقیر، سووکایەتیی و جوێنی سیاسیی زیاتر، شتێکی تریان بۆ گوتن و نووسین، لەهەمبەر ناسیۆنالیزمدا، پێنە بووە. دیارە لێرەدا مەبەست لەو کۆمۆنیستە (بە شیوعییەکانیشەوە) کوردانە و لەو ئیسلامییە کوردانەن کە بەیارە خەریکی دونیای فیکر، دیبەیت و ئارگیومێنت بن. بەدڵنیاییشەوە، کوردایەتیی وەکو ڤێرژنێکی ناو ناسیۆنالیزمی کوردیی، ئەم جەهلە فیکرییەی نەیارە ئایدیۆلۆژییەکانی قۆستووەتەوە و زیاتر خۆی پێوە راداوە.

پرسیاری سەرەکیی ئەوەیە، کوردایەتیی چییە ؟ مانیفێست، رێباز، دۆکترین، فیکر و باوەڕ، سیاسیی و ئایدیۆلۆژییهکهی لە کوێوە سەرچاوەی گرتووە؟ ئایا ناسیۆنالیزمی کوردیی بۆ رهچەڵهک بۆ سەر دۆگماکانی کوردایهتیی دەگەڕێتەوە ؟ ئایا کوردایەتیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، دوو هاوواتای سیاسیی، ئایدیۆلۆژیی ،زمانیی، کولتووریی و فیکریی ئاوێتەن ؟ یان کوردبوون و کوردایەتیی، دوو رەهەندی جیاوازن، لە فیکر، میثۆدی سیاسیی و کولتووری سیاسییدا ؟

بۆچی له ئهدهبیات و عهقڵییهتی سیاسیی ناسیۆنالیزمی کوردییدا، ئەو کوردەی ئینتیمای بۆ کوردایەتیی نهبێت، بۆ کوردێکی خائین و نا رەسەن، وێنە(نەک وێنا) دەکرێت ؟ ئایا مەتیق، پلان، ئهجێندا و بهرنامهی کوردایهتیی و ئامانجەکانی چیین؟ هۆکاری ئهوه چییه بهشێکی بهرچاو له رووناکبیری کورد، لە ئینتێلێکچواڵ و ئەکادیمیستی کورد، تهنانهت ئهوانهی وردن و خهریکی رەهەندی ثیۆریی، فیکریی و ئهکادیمییش، یان سیاسهتمهداری بهسهلیقه و بهدیقهتن، زۆر بهئاسانیی، چهمکی کوردایهتیی، بهسهر زاریاندا دێت و بگره وهک پۆزهتیفی سیاسیی و سیمبۆڵی "فیکر"ی نهتهوهیی کورد، سهیری دهکەن؟ بۆچی نووسەر، موفەکیر و سیاسیی بۆ دیقەتی عەرەب، پێیان شەرمە، چەمکی عوروبە بەکار بهێنن، لەکاتێکدا نووسەر، موفەکیر(کورد ئەمەیانی نییە) و سیاسیی کورد، وەکو جوینی بنێشت، هەمیشە لە دەمیانەدایە و لە بەکارهێنانیدا، قەف قەف باڵای پێدەکەن؟

بۆ دۆزینەوەی وەڵامی دروست و تێگەیشتن لە چەمکی کوردایەتیی، دەبێت لەسەرەتاوە، پرۆسەسی خەباتی ڕزگاریخوازی کورد لە رێبازی کوردایەتیی جیابکرێتەوە. ئهم دوو میثۆد و چهمکه سیاسییه، وێڕای ئهوهی وەکو یەک حاڵەتی نەتەوەیی و دیاردەی سیاسیی گرێدراوی یەکتر، بە نێو مێژووی سیاسیی کورد، هاتوون، بەڵام دەبێ لێک بترازێنرێن و بەجیا هەڵبوەشێنرێنەوە. راستە، لە زمانی سیاسەت، مێژوو و رۆشنبیریی کوردییدا، خەباتی رزگاریخوازی کورد و کوردایەتیی، کێشهی سیاسیی کورد و کوردایهتیی، لە یەک کۆنتێکستدا، باسدەکرێن! لە کاتێکدا،ئەمە هەڵەیەکی مێژوویی، سیاسیی و فیکریی گەورەیە کە وەکو دووانەیەکی جمک ئاسا پێکەوە چەسپێنراون!

لە راستییدا، کوردبوون و کوردایەتیی، تهواو جیاواز و ناکۆکن. ئەڵبەته رۆشنبیری کورد و کایەی رۆشنبیریی کوردیی، بەشدارن لە دروستکردن و گشتاندنی چەمکی کوردایەتیی بەسەر کۆی پرۆسەسی سیاسیی، نەتەوەیی، نیشتمانیی و کولتووریی کوردبووندا.

ناسیونالیزمی کوردیی و کوردبوونیان وەکو میثۆدی فیکریی و باوەڕی سیاسیی، لە رێبازی کوردایەتیی جودا نەکردووەتەوە، کوردایەتیی و کوردبوونیان (بێ مەبەستەوە بێت یان بەهۆی جەهلی فیکریی، سیاسیی و کولتوورییەوە بێت) بەیەکەوە گرێداوە .

لە ئەدەبیاتی سیاسیی و حیزبی کوردییدا، رۆژانە گوێمان لە دەستەواژەی کوردایەتیی و رێبازی کوردایەتیی دەبێت. لەهەندێک بەکارهێناندا، زۆر زیاتر لە دەستەواژە، وەکو چەمک، فیکری سیاسیی، پرینسیپی نەتەوەیی، ئایدیۆلۆژیایەکی پیرۆز و باڵا، باسدەکرێت. هەندێک لەو دەستەواژانەی گوزارشتی ڕۆژانەی پێدەکرێت، ئەمانەن: بیری کوردایەتیی، قوتابخانەی کوردایەتیی، هەناوی کوردایەتیی، لە پێناو کوردایەتیی، خەباتی کوردایەتیی و رێبازی کوردایەتیی… تاد. هاوکات بۆ دونیایەک جەهلی فیکریی و کولتوورییەوە، بۆ دونیایەک ناعەقڵانییەتی سیاسییەوە، ئەمانە دەرخواردی لاوانی کورد دەدرێن.

بەردەوامیش، لەلایەن ماکینەی راگەیاندنی ناسیۆنالیزمی کوردیی و ئینتەلەکچواڵە فیکر خاڵیی و زار پڕەکانی کوردایەتییەوە، ئەم چەمکە سەقەتە، دەمەزەرد دەکرێتەوە. ئەم دەستەواژەیە لە کۆنتێکستی سیاسییدا، بەتەقدیسکراویی وەکو چەمکێکی پیرۆز تێکەڵە بە فیکری سیاسیی کوردیی دەکرێت. کاتێ، گەنجێک، خوێندکارێک، یان توێژەرەوەیەک، بیەوێت لە مانا و مەغزا و بونیادی ئەو رێبازە (کوردایەتیی) بگات و ئەدەبیاتە بەتاڵە و حەتاڵەکەی بخوێنێتەوە، نەک هەر شتێکی ئەوتۆی دەست ناکەوێت، تا ثیۆریی، بەرنامە، رەوت و مانیفێستی دیاریکراوی کوردایەتیی، روون بکاتەوە، بەڵکو زیاتر، جەهلی کوردایەتیی لە هەموو ئاستەکاندا(فیکریی، سیاسیی، کولتووریی و مەعریفیی) بۆ دەردەکەوێت!

کوردایەتیی، وەکو دروشم و ریتمێکی حەماسیی، وەکو فەنتازیای شیعریی، لە سیاسەتی کوردیی، ئەدەبیاتی کوردیی، دونیای رۆژنامەگەریی و حیزبی کوردییدا، زۆرترین جار بەکاردەهێنرێت، بۆئەوەی بزانرێت سەرچاوە و باکگراوندی فیکریی، سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی ئەم فیکرە خاڵییە نەتەوەییە، چییە و لەکوێوە دەست پێدەکات و لە ئامانجدا دەیەوێت بەکوێ بگات؟ تەنانەت دروشمی کوردایەتیی، بەو هەموو وەهم و ناڕۆشنییەوە کە هەیەتی، هێشتا فیکری ناسیۆنالیزمی کوردیی، پشتی پێدەبەستێت و کەی سیاسەتی نەتەوەیی "کورد"ی لەهەردوو کوردستانی عێراق و ئێراندا، لەسەر بنیاتنراوە! بۆئەوەی بزانرێت ئەم رێبازە چۆن دروست بووە و ئەو بنەما فیکریی، سیاسیی و کولتوورییانە چیین کە وەکو مەکتەبێک،

فیکری ناسیونالیزمی کوردیی(دروستتر، کوردایەتیی)، تێیدا پەروەردە بووە؟

تا بەشوێن سەرابی کوردایەتییدا بگەڕێیت، لە باری فیکریی و کولتوورییەوە، سەرگەردانتر دەبیت. ئایا ئەم فەوضا، دروشمبازیی و باوەڕ بەتاڵەی لە فیکر، ئەم هەرا بێ ئارگیومێنت و بێ مانیفێستە، چۆن دروست بووە، کە تەبەنی کردووە و چۆن بووەتە دروشمی هەمیشەیی زۆرێک لە قەومییەکانی(نەتەوەیی، جێگەی قەومیی ناگرێتەوە) کورد؟ ئەو هۆکارانە چیین کە دروشمی کوردایەتییان بە ناسیونالیزمی کوردییەوە گرێداوە و بەجۆرێک ئاوێتەی یەکتر کراون، کوردایەتیی، مانای ناسیونالیزمی کوردیی بگەیەنێت و ناسیونالیزمی کوردییش بچێتەوە سەر بنج و بنەوانی کوردایەتیی؟ خۆشبەختانە، ئەمە تەنیا بۆ کوردستانی عێراق و ئێران، دروستە. دوو بەشەکەی تری کوردستان، ئەوەندەی لەگەڵ کوردبووندا پەیوەندییان هەیە، لەگەڵ کوردایەتییدا، نەوانیان نییە. کوردستانی ئێرانیش، لەسەروبەندی پەیدابوونی ناسیۆنالیزمەوە، بەردەوام، لە باری فیکری سیاسییەوە، پاشکۆی کوردستانی عێراق و ئەم جەهلە فیکرییە، بووە.

بۆ ئەوەی تووشی هەمان ئیشکالییەتی مێژوویی نەبینەوە کە ناسیونالیزمی کوردیی، تێیدا گیری خواردووە و ناتوانێت خۆی لە دەرتەنگ و بەفیکریی کوردایەتیی دەرباز بکات، لەدەستپێکەوە دەبێت ئارکیۆلۆژیانە – archaeology تەفکیکی Dissociation چەمکی کوردایەتیی بکرێت. هەموو ئەو توێژاڵە سیاسییانەی فیکری نەتەوەیی کورد، پەڕە بە پەڕە هەڵبدرێنەوە کە لە هەستی جەماعیی و عەقڵی سیاسیی و کولتووریی کورددا ئەم چەمکەیان داهێناوە. لەوێوە دەتوانرێ بەدەر لە جادووەکانی چەمک و قەڕزنی کوردایەتیی، ئارگیومێنتی جیاواز، سەبارەت بە نەتەوەی کورد، ناسیۆنالیزمی کوردیی و سەرەنجامیش سەبارەت بە کوردبوون، دەستنیشان بکرێن.

یەکێک لە هەرە بەربەستە سەرەکییەکانی داخستنی دەرگای گەڕان، بۆ نێو چەمکی کوردایەتییدا، ئەو جادووەیە کە ئەم چەمکە، لە ئینسانی “کورد”ی دەکات و هەموو کایەکانی ناسیۆنالیزم، نیشتمانییبوون، دەمارگیریی- نەتەوەیی zealotry ، فەرهەنگ، شۆڕش و مێژووی کورد تا گەیشتن بە رادیکالیزم و شۆڤینیزم، بەوبەپەڕی بەرچاوتەنگییەوە (jingoism – جینگۆیزم) بەخۆیەوە گرێ دەدات. جگە لە کۆی نەتەوە، هەست و نەستەکانی ئینسانیش لەپێناو خواستێ پێ لە جەهل و نادیارەکانی خۆیدا، رام دەکات. هەروەها هەموو بوونی کۆمەڵگە بۆ “قوربان”ی قودسییەت، شەرعییەت، بەندیی و مانەوەی خۆی دەکات.

چاککردنەوەی ئەم هەموو هەڵە مێژوویی، فیکریی و سیاسییەی کە چەمکی کوردایەتیی بەرهەمهێناوە، کوردایەتییش دواتر زاوزێی جەهلی فیکریی پێکردووە، پێویستی بەوەیە کە پێداچوونەوە بە کۆی مێژووی دروستبوون و دەرکەوتنی ناسیونالیزمی کوردییدا بکرێت. ڕێچوون بۆ کایە سیاسیی، ڕۆشنبیریی، فیکریی و مەعریفییەکانی بزوتنەوەی نەتەوەیی گەلی کورددا، زۆر سەرەداوی گرینگمان دەست دەخات. ئەوکات جیاوازی کوردبوون وەکو ئینتیما بۆ ناسنامەی تاک و نەتەوەی کورد، وەکو ئینتیما بۆ خاکێک کە ناوی کوردستانە، لە هەمبەر کوردایەتییدا وەک قاڵبێکی بەتاڵی ئایدیۆلۆژیی، وەکو دەستەخوشکی شەرعیی و فیکریی عوروبە، باشتر دەردەکەوێت.

سەرەتای ناسیۆنالیزمی کوردیی، وەکو فیکر

بیری نەتەوەیی کورد، یان ناسیۆنالیزمی کوردیی، تا ئێستا، بیرێکی هەرزەی سیاسیی – حیزبیی- ئایدیۆلۆژییە و نەیتوانیوە لەوە زیاتر گەشە بکات و پێبگات. هۆکاری ئەم راوەستاویی و کەمووهەڵهێنان و تێزلێنیشتنە فیکریی و سیاسییە، هۆکاری ئەم موراهیقییە سیاسییە و ئەم کۆوکاڵییە فیکرییە، بۆ بێدەرەتانیی ئینتێلێکچواڵ، مونەوەر و سیاسییەکانی ڕێبازی کوردایەتیی دەگەڕێتەوە. بە دیدی کوردایەتییەوە سەیری ناسیۆنالیزمی کوردیی و کێشەی گەلی کوردیان کردووە، بۆ روئیای فیکریی ناسیۆنالیزم، ئاشنایەتییان نەبووە.

مەغزی ناسیۆنالیزمی کوردایەتیی، نەیتوانیووە ئارگیومێنتێکی فیکریی لە مێژووی گەشەی زمانی کوردیی و کریستاڵبوونی ناسیۆنالیزمی کوردیی و داخوازییە سیاسییەکانی کورددا، بهێنێتە ناو تێکستی کوردییەوە! چەمکی کوردایەتیی و ڕێبازە سیاسییەکەی وەکو بەربەستێک لە بەردەم "فیکر"ی ناسیۆنالیزمی کوردییدا، نەیهێشتووە ئەم ناسیۆنالیزمە گەشەی فیکریی بکات و لە دروشم، فۆخفۆخەی هەنراوە، قیڕەقیڕ، قیژاندن و بەخۆداکێشان، دەربازی بێت کە لە سەرەتاکانیدا شاعیرانی کورد، لە تێکستی شیعرییدا، خۆیان تێیدا هەڵشێپاندووە.

لە تۆماری مێژوونووسەکانی کورد و ئەدەبی کوردییدا ، سەرەتای بیری نەتەوەیی لەناو کورددا، بە شێوەیەک کە ثیۆرایز کرابێت بۆ سەرەتای نوسینی کوردییەوە (شیعرنووسیی) دەبەستنەوە. مەلێتکەی ناسیۆنالیزمی کوردیی لەو شیعر و قەصیدانەوە پێچراوە کە لە منداڵدانی تێکستە شیعرییەکانەوە لەدایکبوون و بێکەسیی و بێدەرەتانیی کوردیان لاواندووە تەوەتە. هەندێک پێیانوایە لە

باباتاهیری هەمەدانییەوە بیری نەتەوەیی کورد دەست پێدەکات، بەڵام زۆرینەی مێژوونووسان و نووسەرانی رابردووی کورد، لەسەر ئەوە کۆکن کە لە شیعرە کوردییەکانی ئەحمەدی خانییەوە بە پلەی یەکەم و حاجی قادری کۆییەوە، بە پلەی دووەم، فیکری قەومیی(القومیة) کورد، فۆرمەڵە بووە.

دەکرێ، بگوترێ کە حاجی قادری کۆیی یەکەمین رائیدی ئێثنۆناسیۆنالیزمی کوردییە (Ethnonationalism – ناسیۆنالیزمی نەژادیی). بۆ میثۆدی فیکریی، ئەو, یەکەمین کەسێکە، ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمی کوردیی لەشیعر هەڵکێشاوە و لە شیعردا ثیۆرایزی کردووە. لە سەردەمی حاجی قادرەوە تا هەنووکە ئەم ناسیۆنالیزمە لە هەڵبەز و دابەزدایە، تا ئەم ساتەش کەس لە حاجی قادری کۆیی، باشتر ثیۆرایزی ناسیۆنالیزمی کوردیی نەکردووە و وەک فیکر مامەڵەی لەگەڵدا نەکردووە.

بۆ جیا لەو فۆرمە شیعرییانەی زۆر دەمێکە هەن، ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە فۆرمی سیاسییدا لەسەردەمی کێشمەکێشەکانی نێوان عوثمانییەکان و صەفەوییەکاندا، چەکەرەی کردەوە، بەڵام ئەم چەکەرەکردنە زیاتر لەلایەن عوثمانییەکان یان صەفەوییەکانەوە، دژ بە بەرژەوەندییەکانی یەکتر، ئاودێر دەکرا. بەواتایەکی تر، ناسیۆنالیزمی کوردیی، بە شێوەی ئێثنیکیی، خێڵەکیی،دینیی، ناوچەیی و تەریقەتیی، لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئێرانیی و خەلافەتی عوثمانییەوە تۆظیف دەکرا. ئەم ناسیۆنالیزمە، لە کۆتایی تەمەنی عوثمانییەکان و سەرەتای دروستبوونی تورکیای مۆدێرندا، بە میثۆدی ناسیۆنالیزمی سەردەمی مۆدێرنە، خۆی ثیۆرایز کردەوە و مێژووی ئەم سەت ساڵەی لەم نووسینەشدا باس دەکرێ، بۆ ئەم سەرەتایە دەگەڕێتەوە.

لەگەڵ دروستبوونی لاوانی تورک(Young Turks) یان گەنجە تورکەکان، فیکری ناسیۆنالیزمی کوردیی، جوڵەیەکی کرد. دواتر لە دروستبوونی کۆمەڵەی ئیتیحاد و تەرەقیدا(1889) ، خوێندکارە کوردەکانی کۆلیژی پزیشکیی ئیستەنبوڵ لە دروستبوونیدا رۆڵیان هەبووە. ئیسحاق سکوتی و عەبدوڵا جەودەت لە دامەزراندنی ئیتیحاد و تەرەقیدا وەکو دوو کورد، لەو کۆمەڵەیەدا، دامەزرێنەری سەرەکیی بوون. لە پێکهاتەی کۆمەڵەکەدا"جەمعییەتەکەدا"، لە نێو تەواوی گەلانی سوڵطەنەتی عوثمانییدا، کورد بۆ رێژەی 10% ی ئەندامانی کۆمەڵەکە، بەشدارییان هەبوو. ئیتیحاد و تەرەقیی، بنکە و ئەندامی کوردیان لە زۆربەی شارە کوردییەکانی سوڵطەنەتدا هەبوو.

دروستبوونی ئیتحاد و تەرەقیی لەنێو خوێندکارەکانی کۆلیژی پزیشکییدا، پەیوەندیی بەو چاکسازییانەوە هەبوو کە سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم لەپاش هەڵپەساردنی دەستور (مەشروطییەت) و پارلەمانەوە لە 1878 دا کردی. بیانوی سوڵتان بۆ هەڵپەساردنی دەستور و راگرتنی نوێنەرایەتیی، ئەوە بوو کە لەنێو گەلانی ئیمپراطۆریای عوثمانییدا ئاستی رۆشنبیرییان هێندە باڵا نییە کە بتوانن لە رێگەی دەستور و پارلەمانەوە بەبێ گەڕانەوە بۆ باب عالیی، خۆیان بەڕێوەبەرن. لە بەرامبەردا کردنەوەی خوێندنگە حەمیدییەکان لە سەرتاسەری ئیمپراطۆریاکەیدا، هەروەها دامەزراندنی سێ کۆلیژی پسپۆری لە قانوون، سوپا و پزیشکییدا وەکو بەیار راگەیاند.

یەکێک لە سەرەکییترین مەنهەجەکانی کۆلیژی پزیشکیی، خوێندنی فیکری نەتەوەیی و پەیامەکانی شۆڕشی فەڕانسیی و چۆنییەتی دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەڵمانیا و فەڕانسدا، بوو. خوێندکارەکانی کۆلیژی پزیشکیی کە لە گەلانی تورک ، کورد ، عەرەب ، ئەرمەن ، ئەرنائوت ، شەرکەس .. تاد بوون، کەوتبوونە ژێر کاریگەریی مەنهەجەکانەوە و بیری قەومچییەتییان(القومجية) لەوەوە چەکەرە دەکات. کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقیی، مەزائیکی ئەو گەلانە بوو کە لەو کۆمەڵەیەدا بیری قەومچییەتی خۆیان تێیدا گەشە پێدەکرد. لە پاش هەڵوەشاندنەوەی ئیتحاد و تەرەقیی، هەر ئەو ئەندامە دامەزرێنەرانەی کۆمەڵەکە، بوون بە پێشەنگی ناسیونالیزمی کوردیی، عەرەبیی ، تورکیی و ئەرمەنیی، هاوزەمان، سەرەتاکانی ناسیونالیزمی سیاسییان لەنێو گەلانی خۆیاندا داڕشتووە .

هەرەسی ئیمپراطۆریای عوثمانیی :

لە پرۆسەسی هەرەسهێنانی ئیمپراطۆریای عوثمانییدا 1906-1923دامەزرێنەرانی بیری نەتەوەیی هەر یەکێک لەو ئەثنیک و گەلانەی، دامەزرێنەر یان ئەندامی کارای کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقیی بوون (بۆ نموونە: ئەحمەد جەمال پاشا – تورک، ساطیع ئەلحوصریی"ساطع الحصري" – عەرەب و عەبدوڵا جەودەت – کورد) بە دامەزرێنەری ناسیونالیزمی ئەثنیکیی،سیاسیی و کولتووریی نەتەوە و ئەثنیکەکەی خۆیان، ئەژمارد دەکرێن.

ئەم سێ نەتەوەیە، وەکو سێ گەلی سەرەکیی، دراوسێ و هاومەزهەبی(وەک زێرینە) نەو سەڵطەنەت، لە دروستکردنی ناسیۆنالیزمی کولتووریی و سیاسییەکەیاندا(political and cultural nationalism) بەشی هەرە

زۆری فیکر و مانیفێستی سیاسییان، لەسەر ئەو دژایەتییکردنە دامەزراندووە کە ئەم سێ ئەثنیکە، دوژمن و نەیاری هەمیشەیی یەکترن. فیکر، مەعریفە، کولتوور، سیاسەت و ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمیان، لە ڕێبازەکانی تۆرانییەت(دواتر فاشیزمی پانتورکیی)، شۆڤینیزمی عوروبە(عروبة) و ناسیۆنالیزمی ئیلیتی کوردیی(لە کوردستانی عێراقدا، بە کوردییەت و دواتریش بە کوردایەتیی دەگۆڕێت)، لەسەر بنەمای بە دوژمن زانینی یەکتر، بنیات دەنێن.

تورک، عەرەب و کورد، لەگەڵ لەکهەڵوەشاندنەوەی سەڵطەنەتی عوثمانییدا، لەو لێکترازانە سیاسیی، مێژوویی و ئیدارییەوە پێویستیان بە خۆجیاکردنەوەیەک هەبوو لە ستراکتۆری کۆمەڵایەتیی، کولتوور، رووحیی و تێکەڵبوونی خوێنەوە، هەموو پەیوەندییەکیان بە یەکترەوە بپچڕێنن. لەگەڵ دابەشکردنەوەی نەخشەی سیاسیی و جیۆگرافییدا، دەبووایە کاتەگۆرییە نەتەوەیی و فەرهەنگیی و مێژووییەکانیشیان دابەش بکەن. ئەنجامدانی پرۆسەیەکی ئاڵۆز و چارەنوسسازی لەو چەشنە، بەهۆکاری فرە جیاواز، زەحمەتە بتوانرێت سانا و بێ گرفت لێک جودا ببنەوە، بە هۆکاری ئەوەی کۆمەڵێک فاکتەر هەبوون کە جیاوازییەکانیان بە ناکۆکیی هەمیشەیی بچەرخێنێت:

یەکەم :

تورکەکان، بە لەبەرچاوگرتنی بەشی کورد و عەرەبەکان لەماوەی پێنج صەدەی دروستکردنی ئیمپراطۆریای عوثمانییدا، خۆیان بە میراتگری ئیمپراطۆریای عوثمانیی، ناساند. لە ئەزموونی حکومڕانیی ئیتحاد و تەرەقییدا، ئەندامە تورکەکان، بالادەست بوون، ئەحمەد جەمال پاشا لە شام و میصر لەپێناو تورکاندنی عەرەبەکاندا ستەمێکی زۆری لێکردبوون. هاوکات بە هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت، بریتانییەکان لە ١٩٢٢ دا سەربەخۆیی مەملەکەتی میصریان پەسەندکرد، بە ئەوەی مەلیک فوئادی پادشای میصر بە پاڵپشتی ئەزهەر، ڕۆڵی خەلیفە لە جیهانی ئیسلامییدا، بگێڕێت. ئەمە بۆ ئەوە بوو کە بۆشایی مەرجەعییەتی خەلافەت لە جڤاکە ئیسلامییەکاندا دروست نەبێت.

لەرەوە، عەرەبەکان خۆیان بە میراتگری مەزهەب وترادیسیۆنی دەوڵەتی عوثمانیی هەڵوەشاوە دەزانی. کورد وەکو ئەرمەن و ئەلبان و عەرەبەکان داوای بەشی خۆی، تا رادەی دەوڵەتێکی سەربەخۆ دەکرد. ئەرمەن و ئەلبانییەکان بەپێی مەرجەکانی روسیا بەسەر سەڵطەنەتی عوثمانیی، لە کۆنگرەی بەرلین 1878 دا پشتگیریی پێشوەختیان لە

روسیاوە بەدەستهەنابوو. لە بەرامبەریشدا، کوردەکان لە پەیمانی لۆزاندا پرسی بەدەوڵەت بوونیان لەدەستدا. کوردستان، لە دوو پارچەی نێوان (صەفەویی و عوثمانیی) ەوە بەسەر چوار پارچەی تورکیا، سوریا ، عێراق و ئێراندا، دابەشبوون. لەو سەرەتایەی هەستی نەتەوەیی کوردییدا، ئەم دابەشبوونە ، کاریگەریی زۆر نەگەتیڤ و توندی لەبیری نەتەوەیی کورددا دروست کرد. جگە لە نەفرەتی کوردیی لە سایکس-پیکۆ ، تورک و عەرەبەکان وەکو دوو نەتەوەی داگیرکار لە فیکری قەومیی کوردییدا جێگیربوون .

دووەم :

ئاگایی و هۆشیاریی نەتەوەیی، زۆر سەرەتایی بووە. ئەم ئاگاییە پرەمیتیڤە، لەژێر کاریگەریی بیری نەتەوەیی خۆرئاوا و دروشمەکانی شۆڕشی فڕانسیدا بوون. بەگشتیی، دروستبوونی دەوڵەتە نەتەوەییەکانی ئەوروپا nation-states، بەتایبەتی کەمپەینی یەکخستنەوەی ئەڵمانیای بیسمارکیی Otto von Bismarck و هەژموونی ئیتالییە کاربوناریاییەکان(بە واتای پشکۆی گەشاوە دێت- Carbonaria)، وەکو دوو دەوڵەتی نەتەوەیی نوێ و مۆدێلێکی نمونەیی، بوون بە ئیلهام بۆ کۆپیکردنەوەیان لەلایەن کورد، تورک و عەرەبەکانەوە. خوێندکارە هەرزەکار و حەماسییەکانی تورک، عەرەب و کورد کە سەڵطەنەتی عوثمانیی،ە بۆ خوێندن، بۆ پاریس، ناردبوویانی ، بیری نەتەوەیی و دەوڵەتی نەتەوەیی nation-state ، لای ئەمانەوە، کۆپی و پەیست دەکرا، سەرەنجامیش بۆ ناوچەکەیان هێنایەوە.

سێیەم :

جگە لە بەشێک لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست کە هێشتا لەژێر کۆنترۆڵی خەلافەتی عوثمانییەکاندا مابووەوە، زۆربەی جیۆگرافیای جیهانی ئیسلامیی لەلایەن فڕانس، بریتانیا و روسەکانەوە داگیرکرابوون. ئەو سێ هێزە جیهانییە، هانی وروژاندنی هەستی نەتەوەیی کورد ، تورک و عەرەبیان، لەو ناوچانەدا دەدا کە خۆیان لە دەوڵەتی خەلافەت و سەڵطەنەتی عوثمانیی جیابکەنەوە. بەواتایەکی تر، ناسیۆنالیزمیان لەهەمبەر ئایدیۆلۆژیای دینیی خەلافەتێکی نەخۆشدا، دەبزواند. دیارە ناسیۆنالیزمی تورکیی، دەیویست لەسەر لاشەی سەڵطەنەتی عوثمانیی، کۆشکی ناسیۆنالیزمی پانتورکیی هەڵچنێت. نەتەوە و گرووپەکانی تر، لەژێر رەشماڵی ناسیۆنالیزمی پانتورکیی و تارادەیەکیش پانتۆرانییدا، ئاوێزان بکات، یەقیان بکاتەوە و دایانبڕێت و و ئەسیمیلەیشنیان assimilation پێبکات.

چوارەم:

سیستەمی- پەروەردە(پەداگۆجی- pedagogy) و زانستخوازیی، هەمان سیستەمی پەروەردەی ئایینی (حوجرەکانی مزگەوت) بووە، ڕێژەیەکی زۆرکەم لە خەڵک، خوێندەوارییان هەبووە. ناسیۆنالیزمی دینیی و کولتووری ئایینیی خۆبەکەمزان لەبەرامبەر شەریعەت و جەبەروتی دەسەڵاتی ئیلاهیی(خەلافەت) دا، بەتەواویی بەسەر ناسیۆنالیزمی سیاسیی و ناسیۆنالیزمی کولتوورییدا زاڵ بووە.

بەنێو ئەو تەنگژە فیکریی، مەعریفیی، کولتووریی و سیاسییانەدا، پرۆسەی دروستکردن و بیناکردنی ناسیونالیزمی تورکیی، عەرەبیی و کوردیی دەستیان پێکردووە. لەنێو خۆیاندا، یەکەمین هەنگاوی هەرکام لە ناسیۆنالیزمی ئەو سێ نەتەوەیە، نوسینەوە، داڕشتنەوەی مێژوو، دروستکردنی شانازیی، سەروەرکردنی مێژووی وەهمیی، فەنتازیا و ئەفسانەتاشین بووە. لە سەرەتای سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی ئەو سێ نەتەوەیەدا، دەبینین ئەو ئەرک و کارانەی، ڕێکخراو، کۆمەڵە و حیزبە سیاسییەکان پێی هەستاون، بە گێڕانەوەی مێژوو، نووسینەوە و داڕشتنەوەی مێژووی نەتەوەیی، دەستیان پێکردووە و زۆرترین کاری مێژوویيشیان، دیاریکردنی ڕەچەڵەکی نەتەوەیی خۆیان و سەلماندنی خۆجیاکردنەوەی نەژادیی و ڕەگەزیی بووە. کورد، ئارییبوون- تورک، تۆرانییبوون و عەرەب، سامییبوون یان ئیسماعیلییبوونی خۆی زیندووکردووەتەوە.

لەبەر ئەوەی تورکە تۆرانییەکان دەبنە میراتگری سەڵطەنەتی عوثمانیی، جگە لە خۆجیاکردنەوە مێژوویی و نەژادییەکەی لە کورد و عەرەب ، وەکو دوو نەتەوەی دژ بە عوثمانیی و میراتگرەکانی، کورد و عەرەب، دوور لە ئیرادەی سیاسیی، بە زۆری مێژوویەکی کاتیی، ناراستەخۆ دەبنە هاوپەیمانی یەکتریی و کاریگەریی بەرچاوی فیکر و مانیفێستی ناسیۆنالیزمی عەرەبییە(القومیة العربیة) و عوروبە بەسەر پەیدابوونی فیکری کوردایەتییەوە دەبێت.

لێرەوەیە که ناسیۆنالیزمی کوردیی بە ڤێرزنی کوردایەتیی، لەباری زمانیی، فیکریی، کولتووریی، مێژوویی و سیاسییەوە، تەنانەت لەباری مۆڕاڵیی و بەهای مرۆییشەوە، وەکو وەرگێڕانی دەستەواژەی عەرەبییە و عوروبەی عەرەبیی(العربیة- ئەلعروبە- العروبة یان عروبەت) ، داهێنرانی چەمکی "کوردایەتیی" لەسەرەتادا، کوردییەت(الکردیة- بە چەمکە کلاسیکییەکە" کوردیەت") لەسەر وەزنی العربیة- عەرەبییەت، بەکاردەهێنن و بەتەواویی وەکو دەستەخوشکی فیکریی، سیاسیی و

کولتووریی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی(القومیة العربیة و ڤێرژنی عوروبە)، لە کایەیەکی زۆر ڕەزیلی فیکریی و کولتوورییدا، فاشیزمی عوروبە، لە ڤێرژنی کوردایەتییدا(کوردییەت) مەدیفاید دەکات.

پاشتر بۆ لابردنی مەغزا عەرەبییەکە و دوورکەوتنەوە لە وەزن و قافیەی مەنتاڵیتیی شیعریی ئەو ناسیۆنالیزمە ئەفەندییە(الافندیة)ی لەسەردەمی بزوتنەوە ئەفەندییەکانی تورکیای عوثمانیی و میصر و ناوچەکەدا گەشەی کردووە(زعماء وأفندیة . د. سیار الجمیل . عمان، 1999)، ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە دوای سەردەمی شێخ مەحمودەوە و پێش پەیدابوونی کاژیک، چەمکێکی تر دادەهێنن. کوردییەت(کوردیەت، بە ڕێنووسی کۆن) لەژێر گەشەی زمانی کوردییدا دەگونجێنن و چەمکی سەقەتی کوردایەتیی(کوردایەتی، بە ڕێنووسی کۆن) وەکو چەمکێکی نوێ، لە ڕووی سیاسیی، زمانەوانیی و فیکرییەوە، بەسەر تێکستی داماوی کوردییدا، دەسەپێنرێت. ئەوەی کە زۆر جێگەی ئەفسووس و داخی فیکرییە، تا ئێستاش، بەشێکی زۆر لە ئەکادیمیست و نووسەرانی کورد، بەتایبەت ئەوانەی بەیارە پسپۆری ناسیۆنالیزم بەگشتیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، بەتایبەتیی بن، وەک زاڵوو ئەم فاشیزمە کولتوورییەی عوروبەیان، بە ڤێرژنی کوردایەتیی، لە مەژاشوو چەقیوە و زۆر بەباکانە و نافیکرییانە، دەیمەچێننەوە.
.

کوردایەتیی : سەرگەردانیی فیکریی، سیاسیی و جیۆگرافیی

کورتەیەکی ثیۆریی لەسەر ناسیۆنالیزم

لە ئەدەبیاتی سیاسیی، فیکریی و کولتووریی کورددا، زۆرجار بە نەزانیی یان بە ئاگایی، چەمکەکانی ناسیۆنالیزم و نیشتمانییەتیی(نیشتمانەتیی- پاتریۆتیزم) تێکەڵ دەکرێن. هەرچەندە مەغزای سیاسیی و فیکریی ئەو دوو چەمکە زۆر جیاوازن، بەڵام لەهەندێ ڕەهەندیدا، تێکەڵییشیان هەیە. ناسیۆنالیزم و پاتریۆتیزم، لە دوای جەنگی جیهانیی دووەمەوە تا گەیشتن بە سەردەمی گڵۆبالیزەیشن، ئاڵوگۆڕی ریشەییان بەسەردا هاتووە.

بۆ نموونە، لەسەردەمی پۆست هەڵەکست و سەرەتای توندبوونەوەی جەنگی ساردی نێوان سۆڤێت و ئەمەریکا، دەیان سکۆلار و کەسایەتیی بوارە جیاوازەکان، لەچەشنی هانا ئارێنت، ئاینشتاین، هەڵین کالدیکۆت(ئوستراڵیا)، نووسەری بریتانیی، صامەئێل جۆنسۆن، بە نەخۆشییەکی پیس، نەفرەت، دەرزیی بۆ کوشتنی مرۆڤایەتیی، دیوە

شاراوەکەی تری ناسیۆنالیزم، فەزیلەتی شەڕ بەناوی نیشتمانەوە، مەئوای ئەحمەقەکان… زەرشتی تر، وەسفی پاتریۆتیزمیان کردووە.

دیارە ناسیۆنالیزم، زۆر خراپتر، لەلایەن زۆرینەی سکۆلار و ئینتەلەکچواڵە و موفەکیرەکانەوە بەر ڕەخنە دراوە. هاوکات، خوێندنەوەی سەرەطانی ناسیۆنالیزم، بەو چەمکە کلاسیکییە و تۆژینەوە کۆنانەی سەردەمی مارکس، وێبەر و دۆرکهایمیش، بە سەردەمی ئێستا، کەموکوڕیی زۆری پێوە دیارە.

لە بەرامبەریشدا، ماک-کرۆن MaCrone ، لە کتێبە “سۆسیۆلۆجیای ناسیۆنالیزم”دا پێیوایە، وێڕای ئەو راستییەی کە سۆسیۆلۆجیا ثیۆرییەکی نوێی لەسەر ناسیۆنالیزم دانەهێناوە، بەڵام بە خوێندنەوەی وردی مانیفێستی ناسیۆنالیزم، دەکرێ هەرەوەزیی هەریەکە لە سۆسیۆلۆجیا، ئەنثرۆپۆلۆجیای کۆمەڵایەتیی، سیاسەت و مێژوو لە دیسکۆرسی لێکدانەوەکان لەسەر ناسیۆنالیزم بەگشتیی، بە تایبەتییش لە ناسیۆنالیزمی کلاسیکەوە بۆ نیۆناسیۆنالیزم، ئاوەزان بکرێت(McCrone 1980). چۆن ناسیۆنالیزم و پاتریۆتیزم ئاڵوگۆڕی ریشەییان بەسەردا هاتووە، فیکر و خوێندنەوەیشیان بەراوورد بە سیی بۆ چل ساڵ لەمەوبەر، ئاڵوگۆڕی زۆر یەکلاکەرەوەیان بەسەردا هاتووە؟

بە ئەهریمەنکردنی پاتریۆتیزم، لەلایەن زۆرێک لە ئەکادیمیست و ئینتەلەکچواڵە جیهانییەکانەوە، مافی خۆیان بووە و ئارگیومێنتی وردیشیان بۆی هەبووە. ئەو ڕەخنەکردنەی پاتریۆتیزم بۆ ئەو دەرهاویشتە دەگەڕێتەوە کە فاشیزم و نازیزم، بەسەر مرۆڤایەتییاندا هێنا و ستالینیزمیش لە سیستەمی تۆتالیتاریانی totalitarian کۆمۆنیزمدا ئەوەندەی تر، مرۆڤایەتیی لە خوێندا گەوزاند. ماوەی سێ بۆ چوار دەیەیە، بە تەواویی چەمکی نیشتمانییەتیی(نیشتمانییبوون یان کەسی نیشتمانیی) ئاڵوگۆڕی ریشەییی بەسەر کۆنتێکست و تەوزیفکردنیدا هاتووە. لە گڵۆباڵیزەیشندا، بە کۆکردنەوەی یەک قەوارە لە قەڵافەتی نیشتماندا، وڵاتی فرە کولتوور، فرە نەژاد، فرە دین، فرە زمان، فرە ڕەنگپێستی مرۆڤەکان و فرە بەرژەوەندیی ئابووریی، دروست بوون.

بەواتایەکی تر، گەل و وڵاتی ناسیۆنالیستیی نا، بەڵکو گەل و وڵاتی نیشتمانییان، لەسەر چەمک و کۆنتێکستی هاووڵاتییبوون، پێکەوە ناوە. لە زۆر شوێنی جیهاندا، ناسیۆنالیزم، قەزەونتر دەبێ و پاتریۆتیزم، تۆلێرانس و پێکەوەگونجان جێگەی دەگرنەوە. ئەمە بە هەردوو ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و تورکییش راستیی تێدایە. بە هەمان

میـ□دیش، ناسیۆنالیزمی کوردییش (بەتایبەتیی کوردایەتیی) لەو پەڕی ناشیرینیی و رەزاگرانیی خۆیدایە، بەڵام گرفتەکە ئەوەیە کەم کەس دەوێرێت، دەست بۆ ناشیرینییەکانی ئەم دیۆە دێزە بەرێت.

بۆ ئێستای دۆخی سیاسیی کورد، بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی و ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزم، بەدەردی کورد و کێشە سیاسییەکەی ناخوات. ناکرێت ل□ یەک کاتدا ناسیۆنالیست و پاتریۆتیست بیت. ئەم دوو فاقییە سیاسیی و فیکرییە، ئەم کۆنترادیکتە مۆراڵییە، لای زۆربەی سیاسیی و نووسەرانی کورد، برەوی هەیە. ئەگەر دیگۆلانەش بیر لەم دوانە بکرێتەوە، ئەوە ناسیۆنالیزم بەسانایی ئەوە دەگەیەنێت کە نەتەوەکەی خۆت خۆش دەوێ و رقێکیی شاراوە یان "دیار"ت ل□ ئ□تنیک، نەتەوە، گرووپ و جفاکەکانی ترە. لەکاتێکدا نیشتمانییبوون، تاکی تاکی خ□□کیی وڵاتەکەت، نیشتمانەکەت یان قەوارەکەت، بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئایدێنتیتیی نەتەوەیی، ئ□تنیکیی و دینییان، خۆش دەوێن.

بەرگریی کۆبانێ و ستراتیژی ئەو حیزبانەی رابەرایەتیی ئەو خۆڕاگرییە مەزنەیان لەهەمبەر داعشدا کرد، ناسیۆنالیزم نەبوو، بەڵکو پرۆژەی کوردبوون و روئیای نیشتمانیی و تۆلێرانسی پێکەوەژیان بوو. لە هەموو مێژووی کورددا، ناسیۆنالیزم، جگە لە فیاسکۆ، جگە لە هەرەس و جگە لە زوخاوی فیکریی و کولتووریی، شتێکی تری بۆ کورد بەرهەم نەهێناوە! کاتی ئەوە هاتووە، وەکو ئایدیۆلۆژیایەکی نەفرەتلێکراو، بە قەناعەتەوە، نووسەران و رۆشنبیرانی کورد، بۆگەنی فیکریی و ئایدیۆلۆژیی ناسیۆنالیزم رابدەن و بیر لە ئاڵتەرناتیفی نوێ بکەنەوە. بە باوەڕی ئەم نووسینە، ئەو ئاڵتەرناتیف□، پاتریۆتیزمی لیبراڵ و مۆدێرنە.

دیارە کوردبوون (being Kurd)، بۆ خۆی دەردەداریی، لە بوارە جیاجیاکانی زمانیی، سیاسیی، فیکریی، مێژوویی و بایۆلۆژییدا هەیە. لایەنە بایۆلۆژیی، جیۆگرافیی و ئەنثرۆپۆڵۆجییەکەی، مرۆڤی کورد مەحکوم بە کوردبوون دەکات! هاوکات، عەرەببوون و فارسبوون و ئینگلیزبوونیش هەمان دەردەدارییان هەیە. بەواتایەکی تر، کوردبوون، زیاتر چەمکێکی داهێنراوی ئەو عەقڵییەتەیە کە ناسیۆنالیزم وەکو پەتایەکی ئایدیۆلۆژیی سەیر دەکات، بەڵام خۆی لە کێشە زمانیی، ئ□تنیکیی و بایۆلۆژییەکانی کوردبوون دەدزێتەوە.

هەر بەڕاستیی، ئایا مەسخەرەیەکی سیاسیی و فیکریی دەرناچێ، لە ئەدەبیاتی کوردییدا، عەرەببوون، فارسبوون، صرببوون و کرواتبوون

بنووسرێ؟ لەڕووی زانستییەوە، مرۆڤ بە کورد، عەرەب، فارس، تورک، ئینگلیز، ژاپۆنیی، ئیسپانیی و فەرانسیی دروست نەبووە. مرۆڤ، لە ئەنجامی پەرەسەندنێکی مێژوویی دوور و درێژی دەیان میلیۆن ساڵییەوە دروست بووە. بەهۆی قەدەری جیۆگرافیا، کەشوهەوا، کولتوور، سروشتی گەشە و ڕەوی مرۆڤە سەرەتاییەکانەوە، ئەمەی مرۆڤی نوێ، ناسنامەی جودا، زمانی جودا و تەنانەت دینی جوداشمان، هەڵگرتووە.

بەم هەموو هەلاهەلاییە کۆمەڵایەتیی و کولتوورییەشەوە، بەم دواکەوتنەی کورد لە لەشساغترین قۆناغەکانی چێکردنی دەوڵەتی نەتەوەییدا Nation-State کە هیچی بۆ بەدەست نەهات، هێشتا دەتوانێ دەردی کوردبوونەکەی خۆی، زمانەکەی خۆی و تەنانەت ئەو خاک و ئاوەی، بەشەرعییەتی ئاسمانیی و زەمینیی بە موڵکی خۆی دەزانێت، قەوارەیەکی تێدا دروست بکات، بەمەرجێک کە کورد و ئەو نەتەوە و ئێتنیک و دینە جیاوازانەی لەسەر هەر بەشێکی ئەم کوردستانە دەژیێن، خۆیان بە خاوەن ماڵ و بە هاوکار بزانن. هەموو ئەوانە، کاتێک عەقڵانییەتی تێدایە، ئەگەر تووشی تاعوونی(طاعون) فیکریی ناسیۆنالیزم نەبین، بەتایبەتییش ئایدیۆلۆژیای " کوردایەتیی"، بە عەقڵماندا بەناو نەبەتەوە.

ریتۆریکێکی ئایدیۆلۆژیی لەناو کورددا هەیە، گوایە ناسیۆنالیزمی نەتەوەی بندەست و چەوساوە، Nationalism of the oppressed یان ناسیۆنالیزمی مەدەنیی، لایەنە پۆزەتیڤەکەی ناسیۆنالیزمە، لەهەمبەر دیوە نەگەتیڤەکەی ناسیۆنالیزمی چەوسێنەراندا، یان داگیرکاراندا Nationalism of the oppressors . ئەم ریتۆریکە ئایدیۆلۆژیانە لە سەردەمی لۆکسەمبورگەوە Rosa Luxemburg لەناو ئەدەبیاتی کۆمۆنیست و چەپەکاندا دەگوترێ و دەنووسرێتەوە. کوردایەتییش، بەتایبەتیی لەسەردەمی کاژیکەوە، مۆبێڵایزی سیاسیی ئەم ریتۆریکە دەکات.

لێنین زۆر هەوڵیدا، ئەم گرێ کوێرە فیکرییەی بۆ ساغ نەکرایەوە. لێنین، ستالین وتڕۆتسکییش، بە ریتۆریکی ئەوەی کە ئەمە ئایدیۆلۆژیای سەرمایەدارییە، دەیانویست بە ئەدەبیاتی کلاسیکیی-مارکسیی، بە ئایدیۆلۆژیای ئینتەرناسیۆنالیزم، بەرپەرچی بدەنەوە! ئەم تێڕوانینە ئایدیۆلۆژییەی لەناو ناسیۆنالیزمی کوردایەتییدا هەیە سەبارەت بە نەتەوەی سەردەست و بندەست، بنکەی ئەو ئارگیومێنتە سیاسیی و ئایدیۆلۆژیانەن کە نزیکەی حەفتا بۆ سەد ساڵ لەمەوبەر، لەلایەن چەپەکانەوە، بەوپەڕی کەڵەواریی و بێئاگایی لە فیکری ناسیۆنالیزم، کراون.

گەشەی ناسیۆنالیزم لەدوای عوثمانییەکانەوە

لە کاتی بەلوەرەپێکردنیCrystallization ناسیۆنالیزم لە سەروبەندی هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراطۆریای عوثمانییدا، ناسیۆنالیزمی سیاسی نەتەوەکانی تورک، عەرەب، کورد و ئەرمەن، لەگەڵ جیاکردنەوەی تایبەتمەندیی نەژادیی خۆیاندا، پێویستیان بە جیاکردنەوەی تێڕوانینی جیۆگرافیای سیاسی و رەهەندی مێژوویی خۆیشیان هەبوو. گەڕانەوە بە مێژوودا تا دوورترین مەودای رابردووی رەچەڵەک و نەژادی خۆیان، جێوگرافیایەکی تایبەت بەفەنتازیای خۆیشیان وێنەکردبوو بۆ جێکردنەوەی ئەو یەکێتییە ناسیۆنالیزمە سیاسییە وەهمییەی دەیانویست بینای بکەن. لەو قۆناغە هەستیارەی مێژووی سیاسیی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا کە لەلایەک سیستەمی خەلافەت لە لێکترازاندایە و لەلایەکی دیکەوە کۆڵۆنیالیزمی بریتانیی، فڕانسیی و روسیی بە پێی نیاز و ئامانجەکانی خۆیان، پێشنیاری جیاواز و تایبەتی خۆیان، بۆ جێوگرافیا و ستراکتۆری سیاسیی ناوچەکە هەیە، پێکوڕەی ناسیۆنالیزمە جیاوازەکان، لەگەشەکردن و لەشەڕە قۆچدا بوون.

لەهەردوو رەهەندی مێژوویی و جیۆگرافییەوە، ناسیۆنالیزمی تورکیی، عەرەبیی و کوردیی، دووچاری بەریەککەوتنی فرەجەمسەر بوونەتەوە. ململانێکانیان جگە لە بەریەککەوتنیان لەگەڵ ئاییندا کە گەلان و میللەتانی عوثمانیی، تێکڕا ئوممەت– نەتەوەیەکی ئایینیی ئیسلامیی بوون، بەهەڵوەشاندنەوەی خەلافەت، ئەو ئوممەت – نەتەوە ئیسلامییەشی پێوەهەڵوەشاوەتەوە کە قبوڵکردنی لە نێوەندە ئایینییەکانی گەلانی عوثمانییدا بەبێ رووبەڕووبوونەوە و بەیەکداشاخانی نێوان مەلا دینییەکان و مونەوەرە نەتەوەییەکان، بەدی نەهاتووە.

دەوڵەتی عوثمانیی، هەموو پێکهاتەکانی وەک میللەتی جیاواز ل□ نێوخۆیدا قبوڵکردووە، بەڵام وەکو نەتەوە و ئێثنیک، هەریەکێک لەو گەلانەی لە ئوممەت – نەتەوەی ئیسلامدا کۆکردبووەوە و ل□ب□ری ئایدێنتیتیی(ناسنامە) نەتەوەیی، پێناسی ئایینیی- ئوممەتی عوثمانیی لە سەڵطەنەتدا بە با□یاندا بڕیبوو. ئەو قبوڵکردنەی دەوڵەتی عوثمانیی بۆ قەوارەی ئێثنیکە جیاوازەکان (وەکو گەل و ئەقوام، نەک نەتەوە) دەگەڕێتەوە بۆ دیدی ئایینی ئیسلام کە خواوەند، گەل و هۆزی جیاوازی دروست کردووە بۆ ئەوەی یەکدی بناسن (انا جعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا)، بەڵام لە عیبادەتدا هەمووان، یەک نەتەوە – ئوممەتی یەکتاپەرستی سەر ئایینی ئیسلامن و خەلیفەش، لە نەژادی پانتۆرایيە تورکەکان دەبێت.

لە دەخە سیەسیە/سیاسییەکەشدا socio-political ، جیابوونەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی لە تورکیی و کوردیی لە هەردووکیان، وێڕای گەڕانەوەیەکی خێرا بۆ کرۆکی نەژادیی و زمانیی، هاوکات، لە خەیاڵدانی نەتەوەیی خۆیاندا هەر یەک لە ناسیۆنالیزمی کوردیی، عوروبە و پانتۆرانیی ، فەنتازیای مێژوویی و جیۆگرافیای تایبەت بەخۆیان فۆرمۆڵە دەکرد. هەموو ئەمانە بۆ ئەوەبوون کە بتوانن تەواوی بینای موناجات و تەجەلا نەتەوەییەکانیان تێدا رێبنێن.

جیۆگرافیا و مێژووی کور، لە کوردایەتییدا

دروشمی عاطیفییانەی کوردایەتیی لە ئاست جیۆگرافیادا(یان کوردستان یان نەمان)، زەمینەکە درێژکراوەی رووبەری مێژوویی و جیۆگرافیای ماد و میزۆپۆتامیایە. لەنێوان هەر چوار دەریای خەزەر، رەش، ناوەڕاست و کەنداوی پارسدایە. ئەم نەخشە جیۆگرافیی و مێژووییەی کوردایەتیی کە لە زیهنی خۆیدا بەردەوام نەژەنی دەکاتەوە، وەک کوردستانی گەورە و چوار پارچەی کوردستانی یەکگرتوو، بە پسانەوە، رۆمانسییانە لە خەیاڵی خۆیدا لەچاپی دەداتەوە.

لە کاتێکدا، بە درێژایی مێژووی کۆن و نوێ، دەسەڵاتێک، قەوارەیەک و جیۆگرافیا یەکی سیاسیی نەبووە بەو سنوورە جیۆگرافیا سیاسییە وەهمییەی رێبازی کوردایەتیی، پێوەی سەرقاڵە بووە . نە مێژوو و نە جیۆگرافیایەکی وەها لە واقیعیدا بوونیان نەبووە، تا جارێکی دیکە نەتەوەی کورد، بەو شێقارە سیاسیی، جیۆگرافیی و کولتوورییەوە، بەپێی رێباز و مانیفێستی کوردایەتیی ئەنجامی بداتەوە و بگێڕێتەوە بۆ ئەو ئیمپراطۆریا وەهمییە و سەرەنجامیش عاطیفەی بەسۆز و کەفوکوڵی گەرمی خۆی تێدا فێنک بکاتەوە.

بەستنەوەی ناسیۆنالیزمی کوردیی بەو رابردووە وەهمییە نەسەلمێنراو و پەککەوتانەوە، قەتیسکردنی بیری نەتەوەیی لەو فۆرمە بەرتەسکە بە فیکرێدا، هۆکاری سەرەکی پێنەگەیشتن و باڵانەکردنی ناسیۆنالیزمی کوردییە لە رەهەندە فیکریی و کولتوورییەکاندا. ئەم ناسیۆنالیزمە ئەوەندەی لەناو شیعر و بەیاننامەی حەماسییدا، پاڵی لێداوەتەوە، ئەوەندەی وەڵنەی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی دەکترینەکەی بە رابردوویەکی نەبووەوە، بە سەروەرییەکی ئەفسانەیی و بە جیۆگرافیایەکی وەهمییەوە، دەبەستێتەوە، "یەک لەسەر دە"ش، لەهەوەی ئەوەدا نەبووە ناسیۆنالیزمی کوردیی و دەخی کولتووریی، فەرهەنگیی و بایەلۆژیی کوردبوون(بایەلۆژیا، وەک قەدەری کوردبوون) و

ئەنترۆپۆڵۆجیای(کوردبوون، مێژووی کورد، کولتوور و زمانی کوردیی، سەرەنجامیش ئینسانی کورد) بخاتە پرۆژەی داهاتووەوە و مرۆڤی "کورد" و ئومێدی سیاسیی، لەنێوان ئەفسانەکانی رابردوو و خواستەکانی داهاتوودا، بەبەردەوامیی، توشی حەپەسان، دەم داچەقان، واقوڕمانی فیکریی و سیاسیی و کولتووریی کردووە!

جیۆگرافیا و مێژووی عەرەب لە عوروبەدا

دروشمی جیۆگرافیی عوروبە و عەرەبییەت(العربية) و فەنتازیا مێژووییەکەی (ئومەی عەرەبییەی واحیدە- امة عربية واحدة) یە، لە کەنداوی پارس (فارس) و عێراقەوە تا خۆرهەڵاتی ئەقیانوسی ئەتڵانتیک لە مەغریبی عەرەبیی، دەگرێتەوە. عەرەبە قەومچییەکان لەهیچ سەردەم و مێژوویەکدا، جیۆگرافیا و نیشتمانێکی یەکگرتووی لەو شێوەیەیان نەبووە کە لەدروشمی عوروبەدا، بانگەوازی دووبارە دروستکردنەوەیان دەکرد. نەتەوەی عەرەب کە بناغەی ئیمتیدادی ئوممەتی ئیسلامییە و بەتایبەتییش، خەلافەتی ئەمەوییە عەرەب نەژادەکان، تەنانەت لەسەردەمی بەهێزترین خەلافەتیشدا (عەباسییەکان) نەخشەیەکی ئەوەندە فراوانی نەتەوەییان نەبووە. نەتەوەیەکی ئایینیی پارچە-پارچە بوون لەنێوان خەلافەتی ئەمەویی، عەباسیی، فاطیمیی و ئەندەلوسییەکاندا، خەریکی غەزەواتی دینیی و غەزوبەزی رابواردن، بوون.

دەیان ساڵەی بانگەوازی رێبازی عوروبە جگە لە پەرتکردن و لەتکردنی جیهانی عەرەبیی، جگە لە داڕزاندنی تاکی جیهانی عەرەب و بەبادابردنی خەونی گەنجانەی چەندین نەوەی عەرەب، نەیتوانیوە کەمترین ئامانج لە دروشمەکەیان (ذات رسالة خالدة) بەدیبهێنێت! لەڕاستییدا، بەشێکی زۆری ئەو خاک و جیۆگرافیا سیاسیيانەی کە رێبازی عوروبە بە "نیشتمانی عەرەب"ی دەزانێت، هەژموونی باڵادەستیی عەرەب بەهۆی داگیرکارییەوە لەڕێی دینیی ئیسلامەوە، داگیری کردووە. جیۆگرافیا و قەوارە سیاسییەکانی میزۆپۆتامیا، شام و باکووری ئەفریقا و زۆر شوێنی تریان بەر هێرش داوە و زمانی عەرەبیی، کولتووری عەرەبیی و دینیی ئیسلامیان بە تۆبزیی سەپاندووە. پرۆژەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و عوروبە، فاشیلترین پرۆژە بوو کە ویستی ئەمجادی خەلافەت، بە قەرزنی ناسیۆنالیزم، لەدوای داڕزینی خەلافەتی عوثمانییەوە، دەمەزەرد بکاتەوە.

جیۆگرافیا و مێژووی پانتورکیزم لە تۆرانییەتدا

تۆرانیزم لە ڕێگەی تەتەر و تورک-نەژادەکانی نێو ئیمپراطۆریای روسیا و ئۆراسیاوە سەرهەڵدەدات. دواتر، تورکەکانی نێو ئیتیحاد و تەرەقیی و یەنی تورکیا وەک مانیفێستی پانتۆرانیزم، تیژی دەکەنەوە. دروشمی جیۆگرافیای تۆرانییەت لە گردۆڵکەکانی ئاسیای ناوەڕاست (مەغۆلستان) ەوە دەستپێدەکات تا ڕۆژهەڵاتی باڵکان، دەگرێتەوە. لەدیدی تۆرانییەتەوە ئەمە زەمینی مێژووی تورک نەژادەکانە. هەر شوێنێک لە ڕێگەی هەڵمەتەکانی پێش و پاش جەنگیزخان، چەتەیی و راوڕووتی هێزە مەنغۆلییەکانی(مەنگۆلییەکان) پێگەیشتبێت، ئەو شوێنانە، بە نیشتمانی تۆرانییەکان، ئەژمارد دەکەن. لە کۆنگرەی سالۆنیکی ئیتحاد و تەرەقیی، لە 1911 دا، ئەندامە تۆرانییەکان، نێوان هێڵی درێژی 26 – 46 ی گۆی زەویان بە جیۆگرافیای پانتۆرانیزم دەستنیشان کرد. هەموو گەلانی دیکەی "نا-تورک"ی نێوان ئەو هێڵەیان بە داگیرکار و دژە تورک ناساندووە.

تاوانی پاکتاوی نەژادیی، جێنۆسایدی ئەرمەن و قەتڵوعامی ناوبەناوی ئێزیدیییەکان(بەهۆی نەکۆرایەتیی بەشێک لە کوردەکانەوە)، بە هۆی نەخۆشییە لووتبەرزییەکانی پانتۆرانیزمەوە، پاساوی بۆ داگیرکاریی و دیدە جیۆگرافیی و مێژوویییەکەی دەهێنایەوە. سەرهەڵدانی زانست و لێکۆڵینەوە مێژوویی، کولتووریی، کۆمەڵایەتیی و مرۆییەکانی وەکو ئەنترۆپۆلۆجیا، ئەثنۆگرافیا و سۆسیۆلۆجیا لە ئەوروپادا، هاندەرێکی ناڕاستەوخۆبوون بۆ بەڵگەهێنانەوەی لایەنگرانی ڕێبازی پانتۆرانیی و دروستکردنی پاڵپشتی مێژوویی، کولتووریی و کۆمەڵایەتیی بۆ ئایدیۆلۆژیا سیاسییەکەیان.

لەکۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا لێکۆڵەرەوە ئەوروپییەکان لەکاتی گەڕان بەدوای ریشە و "نەژاد"ی نەتەوەکانی ئەوروپادا، بەڵگەیەکی زێڕینیان بە تۆرانیزم بەخشی. بەڵگەکە ئەوەبوو کە گەلانی چواردەوری دەریای ڕەش لە نەژادی ئەو هۆنیانەن لەسەدەی سێیەمەوە لە باکووری چینەوە تا هەنگاریا، درێژبوونەتەوە. ئەمەش بۆ تۆرانییەکان ئەو جیۆگرافیا وەهمییە دەگرێتەوە کە ڕێبازی تۆرانیی وەکو سیمبۆڵی ئیمپراطۆریاری گەورەی تورک- نەژاد، نیشانە کردبوو.

وەک دیدی مێژوویی و زمانناسیی، وەک تێڕوانینی ئەنترۆپۆلۆجی و کولتووریی بۆ نەتەوە تۆرانییەکان و زمانە تۆرانییەکان، لێرەدا دەبێ ئەوە بگوترێ، خەڵکانی تۆرانیی لە ئۆراسیادا دەژیان. لە ژاپۆن-کۆریا و مەنغۆلیاوە، بەناوەڕاستی ئاسیادا، تا ناوەڕاستی ئەوروپا(فینییەکان Finnic و صربەکان) تا بە تورکیای ئێستا دەگات، دەگرێتەوە. لێرەدا کە پانتۆرانیزم بەکار دەهێنرێت، مەبەست

له کاره زمانناسیه‌کانی زماناسی فینله‌ندیی ماتیاس کاسترێن Matthias Castrén نییه که یه‌که‌مین جار ئه‌و ئه‌م چه‌مکه‌ی داهێناوه، بهڵکو پانتۆرانیزم، ئایدیۆلۆژیا سیاسییه‌که‌یه که چه‌مکه زمانییه‌کانی ئه‌وی تەوظیفکردووه.

دروشمی من تورکم، سەربڵندم، فیز لێدەدات بەسەر هەموو نه‌ژاد و نەتەوەکانی دیکەی جیهاندا کە تورکایەتیی بە باڵاترین گەلی دونیا، وێنه دەکات. هەروەک هەردوو رێبازی کوردایەتیی و عوروبەیش ، نەتوانیویانه هاوشێوەی ئەو یەکێتییە وه‌همییه نەتەوەییەی تۆرانییەکان،(نەتەوەی گەورەی کورد و نەتەوەی مەزنی عەرەب) به‌دیبهێنن، نە لەمێژوویشدا گەلانی ب□ □□چ□□ک تۆرانیی، یەکێتییەکی جیۆگرافیی، کولتووریی، زمانیی و نه‌ته‌وه‌یی هەبووه کە رێبازی تۆرانییەت و پانتۆرانیزم وەک دروشم و فه‌نتازیای سیاسیی، هەوڵی دووبارە دروستکردنەوەی بۆ بدەن. ئەم دەردە ئایدیۆلۆژییە و ئەم تاعوونە فیکرییەی عوروبەو پانتۆرانیزم، دەرد و تاعوونی کوردایەتییشە و هەمان خەونی سیاسیی بە کوردستانی گەورەوە! لە فۆرمی جیاجیادا دەبینێت.

تۆرانیزم و پانتورکیی، ویستیان، لاسایی ناسیۆنالیزمی ئەوروپیی بکەنەوە. عوروبە، ویستی لە ناسیۆنالیزمی تورکیی و ئەوروپییەوە، ئایدیۆلۆژیایەکی تر کۆپی بکاتەوە. کوردایەتییش، لاسایی کوێرانەی هەردووکیانی کردەوە. دوای نزیکەی یەک صەدەی تەواو بەسەر هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراطۆریای عوثمانییدا، وێرانەی سیاسیی، کولتووریی و فیکرییش ئەوەیە، لەو ماوە دوور و درێژەدا، جگە لە سەرگەردانیی فیکریی، سیاسیی و کولتووریی، ئێثنۆناسیۆنالیزمی کوردایەتیی، نەیتوانیوە، فڕوجاوێکی فیکریی، بۆ سەر سفرەی ناسیۆنالیزم بەگشتیی و سفرەی ناسیۆنالیزمی کوردیی بەتایبەتیی، ئامادە بکات!

بێ فیکریی و بێ تێکستیی کوردایەتیی

– پرینسیپەکانی ویڵسن و WWI :

جەنگی جیهانیی یەکەم، وێڕای ئەوەی کە جەنگی هەژموونی ئابووریی و سیاسیی نێوان زلهێزەکان بوو، هاوکات جەنگی دروستبوونی نەتەوەکانی جیهانی نوێی پاش شۆرشی فڕانسەش بوو. ل□ ثیۆرییە ستراتیژییەکانی کلاوسفیتسەوە Clausewitz، جەنگ، شێوازێکی شەرەفمەندانەی چارەسەرکردنی کێشە سیاسییەکانی نێوان گەلانی ئەوروپا و نەتەوە تازە پێکهاتووەکانی، بووە. تا جەنگی جیهانیی دووەمیش، لە رەهەندە

ئەخلاقییەکانی مرۆڤایەتییدا، جەنگ جۆرێک بوو لە شکۆمەندیی نەتەوەکان کە لە ئەستادا پێچەوانەکەی (ئاشتیی)، رەهەندێکی ئەخلاقیی مرۆڤایەتییە.

لەچوارساڵی ئەو جەنگەدا، نەتەوەکانی ئەوروپا و جیهان، "فیکر"ی نەتەوەییان لە قۆناغی ثیۆرییەوە بۆ دروستکردنی فۆرمی جیۆگرافیی و فۆرمەڵەبوونی نەتەوە بۆ پراکتیک، گۆڕی. "وودرۆ ویڵسن Woodrow Wilson"ی سەرۆکی ئەمەریکا 1913- 1921 لە کۆتایی جەنگدا، پرۆژەی ئاشتیی جیهانیی، لەچواردە خاڵدا، پێشکەش بە کۆنگرەی پاریس کرد کە بە پرینسیپی ئاشتیی ویڵسن ناسرا. لە خاڵەکانی نۆیەم تا چواردەیەمی ئەو پرینسیپەدا، لەسەر بنەمای مێژوویی و نەژادیی گەلانی نێو ئیمپراطۆریای عوثمانیی و بەشێک لە ناوچەکانی باڵکان، هانی مافی چارەی خۆنووسی گەلانی جیهان دەدات.

پرینسیپەکانی ویڵسن، لە جیهاندا، وەرچەرخانی گەورەی فۆرمەڵەبوونی نەتەوەیی بوو. لە خاڵی دوازدەدا، داوادەکرێت، هەموو نەتەوە ناتورکەکانی تورکیا، مافی چارەی خۆ- نووسیان self-determination (نەک چارەنووس کە بە مانای قەدەر- Fate دێت) هەبێت. لێرەوە، ناسیۆنالیزم و نەژادپەرستیی، برەوی زیاتری پەیداکرد. لە ئیتاڵیا، فیکری فاشیزم، وەکو بزوتنەوەیەک بۆ زیندووکردنەوەی زەوەیی و شکۆمەندییەکانی رۆما، بڵاوبووەوە. لە ئەڵمانیاش نازییەکان لە نەژادی ئارییەوە، دەیانویست، رەوایی، بە ئەڵمانییکردنی زۆرترین سەرزەمینی ئەوروپا، بدەن .

دوو خاڵی گرینگ لە پرینسیپەکەی ویڵسندا:-

یەکەمیان: مافی چارەی خۆنووسە کە لە خاڵی پێنجەم، شەشەم، نۆیەم و دەیەمدا جەختی لێکراوەتەوە کە دەبێت گەلانی جیهان، سەربەخۆ و ئازادبن.
دووەمیان : سەلماندنی "ئایدێنتیتی"ی نەتەوەییە لە رێگەی بەڵگەی مێژوویی، زمانیی و کولتوورییەوە. بۆ ئەوەی گەلێک مافی چارەی خۆنووسی هەبێت، دەبێت، فۆرمی "نەتەوە"ی هەبێت. ئەگەر نەتەوەش بێت، دەبێت بەڵگە مێژوویی، زمانیی، ئەثنیکیی و کولتوورییەکانی، بکرێنە پێوەر، بۆ نەتەوەبوون، تا کۆمەڵەی گەلان، پەسەندی بکات.

لەو دوو خاڵەوە، هەموو نەتەوە بەشداربووەکانی کۆنگرەی پاریس، کەوتنە ئامادەکردنی ئەو بەڵگە مێژووییانەی، بەهۆیەوە دەتوانن، مافی چارەی خۆنووسیان بسەلمێنن و دەوڵەتی خۆیانی، پێ دابمەزرێنن.

هەروەها سنووری جیۆگرافیی دەوڵەتەکانیانی پێ دەستنیشان بکەن. کۆنگرەکە، لە شوباتی 1919 تا سەرەتای 1920 درێژەی کێشا. نوێنەری کورد، شەریف پاشای خەندان (ئەندامی پێشووی ئیتیحاد و تەرەقیی و دامەزرێنەری کۆمەڵەی تەعالیی و تەرەقیی کوردیی- تعالی کرد و ترقی جمعیتی) لە راپۆرتەکەیدا، بەڵگە مێژوویی و جیۆگرافییەکانی نەتەوەی کورد، لە بەردەم کۆنگرە، هەڵدەڕێژێت. لیژنەی لێکۆڵینەوە لە بەڵگەکان، مافی کورد دەخەنە بەندەکانی 62,63,64 ی پەیمانی سیڤەرەوە.

پاشتر، لەژێر هەژموونی کەمالیزمدا، لە کۆنفرانسی لۆزان 1923، دان بە بەڵگە مێژوویی و جیۆگرافییەکانی گەلی کورددا نانێن و مافی چارەی خۆنووسی کورد، لە قەوارەیەکی سەربەخۆدا، پشتگوێ دەخەن. لێرەوە بە کردەوە، رائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی، تووشی سەرگەردانی فیکریی و سیاسیی دەبن و تا ئەم ساتەش، ناسیۆنالیزمی کوردیی، جگە لە کۆمەڵێ هەوڵی زۆر بچووک و سەرپێییانە، وەکو فیکر و ثیۆریی، وەکو سیاسەت و عەقڵانییەت، مامەڵەی لەگەڵدا نەکراوە، بەڵکو وەکو موناجات، پاڕانەوە، لاڵانەوە، قوڕپێوان، شیعرنووسین و رقبوونەوە لە نەژادی تورک، عەرەب و فارس، مامەڵەی لەگەڵدا کراوە.

کورد، پێش ئەوەی رەخنە بگرێت، لە هێزە کۆڵۆنیالیستەکان و ئەو دەوڵەتانە بگرێ کە پارچەکانیان بەسەردا دابەشکراوە، پێویستە رەخنە لە رائیدەکانی ناسیۆنالیزم و لە سەرجەم ئەو ناسیۆنالیزمە بەتاڵە، رەجاڵ و رووتە بگرێ بە درێژایی مێژوو، لە ئەوجی خۆیدا، بێ تێکست و بێ فیکر بووە و تەنیا فاشیزمی"کاژیک" و فاشیزمی کوردایەتیی، بەرهەم هێناوە. لەم ئاقارەیشەوە، هەر کەسێک بیەوێ توێژینەوە لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردیی بکات و پشت بە زمانی کوردیی ببەستێ، دەرگیری بێ تێکستیی و بێ فیکریی ناسیۆنالیزمی کوردیی دەبێتەوە، هاوکات، رووبەڕووی دەیان خەرمان لە شیعر، جوێندان بە نەژاد و نەتەوەکانی تر، کەفوکوڵی حەماسیی و نەژادیی دەبێتەوە کە بەشێکیان تەڕێشوعی فاشیزمەکەیان، تا ئێستاش وشک نەبووەتەوە.

لە ئیتیحاد و تەرەقییەوە بۆ حیزبی هیوا :

رۆشنبیرە کوردەکانی نێو ئیتیحاد و تەرەقیی، یان ئەوانەی دەرەوەی ئەو رێکخراوە، گرفتێکی گەورەیان هەبووە لە چۆنییەتی گرێدانەوەی مێژوو بە مانیفێستی نەتەوەیی کوردەوە؟ گرفتەکانی ئەوسای ناسیۆنالیزمی کوردیی و تەنانەت ئێستایش، زیاتر گرفتی فیکریی،مەعریفیی و کولتوورییە، پێش ئەوەی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی

بن. هەر لەسەرەتاوە دەرکیان بەوە کردبوو کە کوردبوون وەکو نەتەوە ، تەنیا بە زمان و نیشتمان نایەتە دی، دەبێت پشتگیریی بەڵگەی مێژووییان هەبێت، بەڵام بەهۆی هەژاریی فیکریی، نەبوونی تێکست و دۆکیومێنتی مێژوویی و سەرەنجامیش بەهۆی داماویی ثیۆرییەوە، ئەمەیان بۆ ساغ نەکرایەوە.

ژمارەکانی گۆڤاری "ڕۆژی کورد- روز کرد " ١٩١٣ ی کۆمەڵەی هێڤیی، بە ئاشکرا باسیان لە گرفتەکانی نەبوونی بەڵگەی مێژوویی کردووە کە عەبدوڵا جەودەت لە ژمارە "١"ی گۆڤارەکەدا دەڵێت" ئەمە لە سەردەمێکدا دەژییەین، نەتەوەکان دروست دەبن، مێژووی سەربەخۆی هەر گەلێک، نەتەوەکەی دروست دەکات. بۆ تەنیا شەرەفنامەی شەرەفخانی بەدلیسیی بەس نییە بۆ ئەوەی ئەمە بڵێین مێژوویەکی قووڵ و پتەومان هەیە"(في مجلة روز كرد 1913 : مقدمة، جمال خزنەدار – بغداد سنة 1981).

لە گەڵ دروستبوونی کۆمەڵە و حیزبی سیاسیی کوردییدا، لە سەرەتای صەدەی بیستەم و کۆتایی سەڵطەنەتی عوثمانیی و دوای دابەشکردنەوەی کوردستان، کوردەکانیش کەوتنە نووسینەوەی مێژووی خۆیان، ئەمین زەکی بەگ، تۆفیق وەهبیی، عەلائەدین سەجادیی ، کۆمەڵە کوردییەکان و بڵاوکراوە کوردییەکان، زۆرترین بایەخی سەرەکییان بە دروستکردنی ئەو مێژووە دەدا. ئەم نووسەر و مێژوونووسانە، بایۆگرافیای مێژووی کوردیان، هەڵتەکاندووە، بەڵام گرفتەکە ئەوەیە، لێکدانەوەی فیکریی و ثیۆریی لەسەر ئەو مێژووە، زۆر بە کەمییش نەکراوە و بچووکترین کاونتەر(پێچەوانە) ئارگیومێنتی جیاواز، لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردیی نەکراوە.

دوای جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەم، ناسیۆنالیزم لە ئەوروپا و جیهاندا، کڵپەی کرد. فاشیزم لە ئەوروپا، لە چەمک و کۆنتێکست و مەغزی نوێدا، ناسیۆنالیزمی ثیۆرایز کردەوە. فاشیزم، ناسیۆنالیزمی لە سێ فاکتی ئایینی و ئایدیۆلۆژیی و نەژادییدا فۆرمەڵە کردەوە. لە ئایینەوە، سۆفیزمی نەتەوەییان داهێنابوو کە خاچی مەسیحییەت، سیمبۆڵیان بوو. هاوکات بیری نەتەوەییان بە باوەڕە ئایینییەکانەوە بەستەوە. لە کڵاوڕۆژنەی ئایدیۆلۆژیاشەوە، سۆشیالیزمی نەتەوەییان پەیڕەو(پ□□□□) دەکرد. سەرەنجامیش، لە نەژادەوە، خۆیان وەکو ڕەچەڵەکی خاوەن، باڵادەستیی ئاریایی و ڕۆمیی، لە گەلانی تر جیا دەکردەوە.

بەو پێوەرانە، فاشیزم، لە هەر فۆرم، مۆدێل و شوێنێکدا دروست بووبێت، مەگەر بە مەراڵ و پراکتیکیدا بناسرێتەوە، چونکە

فەلسەفەیەکی دیاریکراو و فیکرێکی جێگیری نییە. لەیەک کاتدا ئایینزا و مارکسیی، راست و چەپ، ئیسلامیی و مەسیحیی، نەتەوەیی و نیشتمانیی، رادیکاڵ و مۆدێرنە… دەتوانن بە هەموو شێوەیەک خۆی فۆرمەڵە بکات. کاریگەریی فاشیزم بەسەر بیری نەتەوەیی و نەژادیی لە رۆژهەڵاتدا جگە لە لاساییکردنەوەکەی، هاوزەمان، لە هەمبەر کۆڵۆنیالیزمی بریتانیی و فڕانسییدا، بەرچەکرداری نەگەتیڤانە بوو. ئەتنۆناسیۆنالیزمی کوردییش، هەر لەسەرەتاوە بە بەرچەکرداریی و لاساییکردنەوە، لە زەمان، فیکر و پراکتیکدا، بەچاولێکەریی لە عوروبە و فاشیزمی عەرەبیی، کەشکۆڵەی خۆی بەشاندا داوە.

حیزبی هیوا لە کوردستاندا، لەنێوان هەردوو جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەمدا1938 دروست بووە. لەو کاتەدا هەموو جیهان، بەسەر سێ ئەردووی کۆمۆنیستیی{ یەکییەتی(یەکێتیی) سۆڤێت}، لەلایەک، هاوکات بەرەی فاشیزم، نازییەکانی ئیتاڵیا و ئەڵمانیا، لەلایەکی ترەوە، لەگەڵ بەرەی لیبراڵەکانی بریتانیا و فەرانس، دابەش بووبوون. ئەم سێ جەمسەرە ناکۆکەی جەنگی جیهانیی دووەمیان بەرپاکرد، هەریەکەیان بەدیدی خۆی، ثیۆرایزی ناسیۆنالیزمی کردووە و کاریگەرییان لەسەر نەتەوە جیاوازەکانی جیهاندا، داناوە. حیزبی هیوا یەکێکە لەو ڕێکخراوانەی کاریگەریی ئەو سێ ڕەوتەی لەسەر بووە. دامەزرێنەرانی حیزبی هیوا، پێکهاتەیەک لە کۆمۆنیستەکان ، ناسیۆنالیستەکان و سۆفیزمی کوردیی، بوون.

ئەندامە رۆشنبیرەکانی(بە پێوەری ئەوکات) هیوا، ئەو باڵە سیاسییەی نێو ئەو حیزبەبوون کە لایەنگری کۆمۆنیستەکان و دەوڵەتی سۆڤێت بوون. ناسیۆنالیستەکانی نێو هیوا، ئەفسەر و کاربەدەستە گەڕاوەکانی عوثمانییەکان بوون کە درێژکراوەی ئیتیحادو تەرەقیی بوون و لە پاشاندا بەشداریی دروستکردنی کۆمەڵە کوردییەکانی تورکیا و کوردستانی سوریا (هێڤیی ،تەعالیی و تەرەقیی ، خۆییبوون،.. تاد) یان کردبوو . گرووپی سێیەمی حیزبی هیوا، رەوتی سۆفیزمی کوردیی و تەکییەکان، سەرپەرشتی دەکردن و پێکهاتەی پیاوانی ئایینیی و سەرۆک خێڵەکان بوون. لە پاش هەڵوەشاندنەوەی حیزبی هیوا، ئەم باڵەیان زاڵبووەوە بەسەر بزوتنەوەی نەتەوەیی و سیاسیی کورددا لە کوردستانی باشوور(کردستان الجنوبیة) و کوردستانی ئێراندا، سواری ئەسپی ناسیۆنالیزمی کوردیی(کوردایەتیی) بوونەوە. لەوکاتەوە، تا گەیشتن بە ناسیۆنالیزمی نەوت و ئابوورییە چەتەگەرییەکەی کوردایەتیی(سەربەخۆیی ئابووریی=سەر بە ئەردۆغان)، سواری سەری کەشەی سیاسیی کورد، بوونە و

بەردەوامیشن.

سۆفیزمی قەومیی :

لە هەر یەکێک لەو پان نەتەوەیە - خێڵ و حیزبییانەدا، بزوتنەوەکان لە سۆفیزم و ناسیۆنالیزم، تێکەڵبوون. ئەگەر سەرنج لە کۆی بزوتنەوەی کوردایەتیی لە پارچەکانی کوردستان بۆ گشتیی و کوردستانی باشوور، بەتایبەتیی بدرێ، ئەوە دەبینرێ کە شێخە سۆفییەکانی کورد، عوبەیدوڵای نەهریی، شێخ سەعیدی پیران، شێخ مەحمود، شێخانی بارزان، قاضیی(قازیی) محەمەد...تاد، ئەمانە، هەر مەلا و مامۆستای ئایینیی و خوداناسی مزگەوت نەبوون، بەڵکو خاوەنی تەریقەتی سۆفیزم بوون.

بەم پێودانگانە، تێکەڵییەکی سیاسیی، دینیی و کولتووریی لە نێوان سۆفیزم و ناسیۆنالیزمی کوردییدا هەبووە. ناسیۆنالیزمی کوردیی یەکێک لە قۆناغە هەرە گرینگەکانی ژیانی، لەسەرەتای دەستپێکردنیەوە، بە تەریقەتی سۆفیزم دەستپێکردووە. هەردوو تەریقەتی قادریی و نەقشبەندیی، نەک هەرجێ پەنجەی سیاسییان بەناسیۆنالیزمی کوردییەوە دیارە، بەڵکو لەسەردەمێکی دیاریکراودا، مامانی ناسیۆنالیزمی کوردییش بوونە.

ئەم وابەستە سیاسیی، ئایدیۆلۆژیی و دینییە، ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە نازییەکان و فاشییەکانیش، سوودێکی زۆریان لە عیرفان و سۆفیزمی مەسیحیی بینیووە و لە ڕێگەی زیندووکردنەوەی کەسایەتیی و پاڵەوانە ئەفسانەییەکانی ڕۆمانیی و جێرمانییەوە، هانی هەستی نەتەوەیی و مەزهەبیی، ڕۆمانیی و جێرمانییان داوە. دروستکردنەوەی رایخی سێیەمی نازییەکان، بەناوی رایخی هەزار ساڵەوە، دەوڵەتی ئاڵمانیای نازییان بەڕێوەدەبرد و وەکو درێژکراوەی ئیمپراطۆریای ڕۆمانیی پیرۆز، لە نێوان صەدەی سیازدە بۆ شازدە کە رابەرایەتی جێرمانیا و کڵێسای کاثۆلیکیی کردووە، داینەمەی فیکریی و مۆراڵیی ناسیۆنالیزمی ئاڵمانیی بوو.

خاڵی وەرچەرخان :

دەکرێت حیزبی هیوا، بە خاڵی وەرچەرخان لە نەوەی ئیتیحاد و تەرەقییەوە بۆ نەوەی بنیاتنەری ڕێبازی کوردایەتی دابنرێن. ئەگەرچیی بەجیا لە حیزبی هیوا ، کۆمەڵەی برایەتیی، هەر لەو سەردەمەدا، لەلایەن شێخ لەطیفی حەفید و میرزا حەمەمینی مەنگوڕی و هاوڕێکانیانەوە دادەمەزرێت، بۆ یەکەمینجار لە ئەدەبیاتی سیاسیی و

حیزبیی کورددا، لەزمانی ئەوانەوە دەستەواژەی(رەبازی کوردیەت) لە کرمانجیی ناوەڕاستدا، بە کردەوە، بەکار دەهێنرێت. راستە لە گۆقاری “رۆژی کورد”، لە سەرەتای جەنگی جیهانیی یەکەمدا، چەمکی “کردلک” بەکار هێنراوە، بەڵام کوردلەک(کوردلک=کوردلیک) ئەوەندەی بە لای واتای کوردبوون و ئایدێنتیتی کوردبووندا دەشکێتەوە، ئەوەندە بەلای ئایدۆلۆژیا و مانیفێستی فیکریی و زمانیی کوردایەتیی(کوردیەت) دا ناڕوات.

حیزبی هیوا، لە نەوەی ئیتیحاد و تەرەقییەوە بە نەوەی کوردیەت، وەکو خاڵی وەرچەرخان، بە سروشت و پێکهاتەکەی حیزبی هیوا دەگەڕێتەوە کە لە هەڵوەشانەوەیدا” چەپ” و “راست” لە سیاسەتی کوردییدا، تەواو توێژاڵ دەگرێت و قۆناغی حیزبی نەتەوەیی و رەبازی کوردایەتی دەستپێدەکات . میراتە فیکریی و دیسیپلینە حیزبیەکەی خۆی دەخاتە بەر ژیانەوەی کوردستان (ژ . ک- ژێکاف) لە مەهاباد، وەکو باڵێکی ناڕاستەوخۆی حیزبی هیوا(باڵێکی ئۆرگانیی، نا) ، لە کوردستانی ئێراندا، لە ژێکافەوە، حیزبی دیمۆکراتیی کوردستان، دواتر داش ئێران، لەدایک دەبێت و لە هەناوی “حدک”یشەوە، پارتی دیموکراتیی کوردستانی عێراق 1947 ، لەسەر دەستی باڵە خوێندەوار و سۆفیزمە- نەتەوەییەکەی حیزبی هیوا، لەدایک دەبێت.

دیسیپلینی رێکخراوەیی ئەندامەکانی هیوا، لە نووسراوەکانیاندا بەتایبەتیی لە سڵاوکردنی نێوانیادا، هاوشێوەی (های هیتلەر Hi Hitler) دەگوترا : بژی کورد و کوردستان – بژی سەرۆکی موقەدەسی مەزن، داینەمەی فیکریان بوو. ئەمە لە دیدی زمانیی، مێژوویی و فیکرییەوە، لاسایکردنەوەی کولتووری فاشیزمی ئەوروپا بوو. ئەم دیسیپلینە، لە هەردوو حیزبە دیموکراتەکەی کوردستانی ئێران و کوردستانی جنوبییدا، بە سەرۆکی حیزب دووبارە دەکرێتەوە و سەرۆکی حیزب، صیفەتی موقەدەسی مەزنی پێدەبخشرێتەوە. ئەو قودسیەتەی قاضیی محەمەد لە ئاستێکی دیاریکراو و مەلا موصطەفای بارزانیی لە ناو پارتییەکاندا هەیەتی، بەشێکی بۆ ئەو کولتوورە دەگەڕێتەوە.

کوردایەتیی، لە دەستەواژەوە دەبێت بە رەبازێک خۆی دەکاتە سەنتەری نەتەوەیەک و هەموو کایەکانی زمان، کولتوور، مێژوو، سیاسەت و ئابووریی لە کوردستانی باشووردا لە فەلەکی ئەودا بسوڕێنەوە. شیعری ئەی ڕەقیب بە سروودی نەتەوەیی رەبازە سیاسیی و ئایدۆلۆژییەکەی، جێکەوت دەکات (نووسەری شیعری ئەی رەقیب : یونس رەئوف – دڵدار، لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی دارکەر و دواتر حیزبی هیوا بووە).

ئەوەی بە شۆڕشی ئەیلول ناسراوە، ئەوەی بە کولتووری فیکریی کاژیک ناسراوە کە دەکترینی “کوردایەتییەکی پاک و خاوەن” ! ی دەبەخشییەوە، وردە وردە، پاش ئەوەی کاژیکەکان هەموویان چوونەوە خزمەت رابەری موقەدەس” موصطەفا بارزانیی”، ئیتر پارتیی، بوو بەهەڵگری دەکترینی کوردایەتیی. یەکێتیی(بەوانەی کە گۆڕانیشن) و حیزبەکانی کوردستانی ئێران، لە هەشتاکاندا، کەمتر خۆیان لە قەڵافەتی ئەم فیکر و دەکترینە” کوردایەتیی” دەدا. هاوکات، لەوەتەی بازاڕی ویلایەت سازیی و دەوڵەت چێکردن و خۆماڵییکردنی نەوت بە ئەردۆغان، برەوی پەیدا کردووە، ئەوانیش وەکو عەوام لە فەلەکی کوردایەتییەکەی پارتییدا دەسوڕێنەوە. پارتیی وەکو فیکر” کوردایەتیی” و وەکو پراکتیک، مەلەفی نەوت، دیپلۆماسیی و ئیدارە و ئیرادەی سیاسیی “کورد”ی لەم بەشەی کوردستاندا بە تەواویی بەدەستەوە گرتووە.

بەرەنجام:

ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە کۆتایی تەمەنی عوثمانییەکاندا، وەکو فیکر و سیاسەت، لەدەقی ئایدیۆلۆژییدا وردە وردە فۆرمۆڵەی خۆی کرد. لەگەڵ بڵاوبوونەوەی چاپەمەنییە کوردییەکان لە میصر و شامەوە، ناسیۆنالیزمی کوردییش دەیویست شوێنپێی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی هەڵبگرێ و خۆی لە هەژموونی عوثمانیزم و پانتورکیی، دوور بخاتەوە و فۆرمی سیاسیی و فیکریی خۆی دیزاین بکات. ناسیۆنالیزمی کوردیی لە مەلەتکێییەوە تا گەیشتنی بە قۆناغی خورەفاویی(کوردایەتیی_ Kurdishness)، جگە لە پەرچەکردار، بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمی (تورکیی و عەرەبیی) و پانئێرانیی، ئارگیومێنتی نەبووە و کاسەی سەری لە فیکر خاڵیی بووە. لە بەرامبەریشدا، جوێن، سووکایەتیی، کەوزانەوە، خۆخواردنەوە،جەهلی کولتووریی و سیاسیی، پیاهەڵانەوە و زۆرجاریش راسیزم و فاشیزمی، بە کارنامەی خۆی جێگیر کردووە.

لەو سەرگەدارنییە فیکرییەدا، فیکری “کوردییەت”، زیاتر لە فیکر و زمانی جورجی زەیدان، یەکێک لە رائیدەکانی دروستبوونی فیکری قەومیی عەرەبیی (جرجي زيدان- 1861-1914) ەوە فۆرمۆڵە بووە. واتە زیدان و رائیدە قەومییە عەرەبییەکانی تر، عەرەبییە،قەومییەی عەرەبیی و عرووبەیان، لەهەمبەر جەبەروتی عوثمانییەکان و ناسیۆنالیزمی پانتورکیی و هەژموونی پانتەرانییدا، گەشاندەوە. کوردیش، لاسایی، قەومییەی عەرەبیی و بزوتنەوەی عەرەبییەی کردەوە. بە زمانی ناسیۆنالیزمی رەشەکیی ئەوکات، العربية بە عەرەبییەت،

خوێندراوەتەوە، لەسەر هەمان ریتم(ریزم Rhythm-) ، ئایدیۆلۆژیای زمانیی Language Ideology ، روئیای سیاسیی و فیکریی، ستراکتەری فیکریی و ئایدیۆلۆژیی (کوردییەت-کوردایەتیی) یان رێ ناوە.

، کەی ئەم نووسینە، زیاتر جەخت لە لایەنە ئەنترۆپۆڵۆجیی، سۆسیۆزمانەوانیی sociolinguistics ، رەهەندە کولتووریی و فیکرییەکانی چەمکی کوردایەتیی دەکاتەوە کە چۆن بە مەغزی فاشیزمی عوروبەویی، قەومییەی عەرەبیی و پانعەرەبیزم، بیری کردووەتەوە و لاسایی ئەوانیان کردووەتەوە؟ رائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی، چۆن ویستوویانە شانبەشانی فیکری قەومیی عەرەبیی، فیکری قەومیی کوردیی دابڕێژن، بێئەوەی میثۆدە سیاسیی و مۆراڵیی و فیکرییەکانیشیان جیاواز بێت؟

کوردییەت، بە لاساییکردنەوە و مەنتاڵیتیی شاعیرییەوە، سەیری حوڕییەت و قەومییەت و ئیستیقلالییەت(بەهەمان ریتمی عەرەبییەت، تۆرانییەت و میلییەت) ی کردووە. کوردییەت و کوردایەتیی، زمانی کوردیی و عەقڵیی کوردیی بەلای ئایدیۆلۆژیایەکدا جەڵاندووە، لە هەموو مێژووی خۆیدا کە نزیکەی٨٠ بۆ ٩٠ ساڵە، پاشخانی مێژوویی، سیاسیی و کولتووریی هەیە، چوار لاپەڕەی، بە ستاندەردی جیهانیی، بە ستاندەردی فیکریی و مەعریفیی، لەسەر ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزم بە گشتیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، بەتایبەتیی نەنووسیوە.

هاوکات، ئەگەر لە رەهەندی سۆسیۆزمانەوانیی، ئەنترۆپۆڵۆجیای زمانیی، رەهەندی فیکریی و کولتووریی، قەومییەی عەرەبییە و پانعەرەبیزمەوە سەیری داهێنانی کوردییەت(کوردایەتیی) بکرێ، ئەوە بە دیدی زمانەوانیی، ئەگەر لاسایی "زمان"ی بکەیتەوە، لاسایی "فیکر"ی دەکەیتەوە. بەدەنیاییەوە، لاسایی مۆراڵ و ئێثیکیشی ethic دەکەیتەوە. لێرەدا جێی خۆیەتی ئاماژە بەو چەمکە فەلسەفییەی ڤیتگنشتاین بدرێ کە پێیوایە" طموح(بەرزخوازیی)، مەرگی فیکرە". ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە هەموو تەمەنیدا، لەگەڵ فیکردا، کەین و بەینی نەبووە، بەڵام بە بە فیکر و مەعریفەش، ویستوویەتی بە سەقەتیی، زۆر بە پەز و بەرزخوازییەوە، سیاسەت، بکات.

ئەم سەرگەردانییەی رائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی کە دوای بەرزخوازیی کوردیی کەوتوونە، بەڵام بە داینەمۆی فیکریی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و خۆ تەکاندن لە ناسیۆنالیزمی مەڵەمەچیی تورکیی، بەهەگبەی بەتاڵەی ناسیۆنالیزمی کوردییەوە، ئەم بەرزخوازییەیان بە گۆڕوگۆواریی بە زمانی کوردیی (کوردییەت)

گواستووەتەوە. بە دڵنیاییشەوە، ئارگیومێنت لەسەر بۆچوونەکەی ڤیتگنشتاین، لەوەوە دەست پێدەکات کە هەر لەسەرەتاوە فیکریی ناسیۆنالیزمی کوردیی، بە مردوویی لەدایک بووە. بەدرێژایی مێژووی مانیفێستی کوردایەتیی، بە فاشیزمی کاژیکیشەوە، چوار نوکتە و قسەی نەستەقی بە ناوی "فیکر"ەوە، بەرهەم نەهێناوە. لە بەرامبەریشدا، دەیان هەزار بەیاننامە، نامیلکەی شیعریی و قەسیدەی پڕ لە بوغز، حیقد، خۆخواردنەوە، کڕوزانەوە، لۆمەکردنی نەتەوە و گەلانی دراوسێی کورد، بە بڕبڕەی پشتی فیکری بەتاڵی ناسیۆنالیزم و دۆکترینی کوردایەتیی بووە و تا ئەم ساتەش، ئەم مەهزەلە کولتووریی و فیکرییە، درێژەی هەیە.

جێگەی ناسۆرییە، گەلی کورد بە چل ملیۆنەوە، تا ئێستا دوو ئینتەلەکچواڵ، دوو نووسەر، دوو ئەکادیمیست و دوو سیاسیی پراگماتیزمی تێدا نەبووە کە ڕەخنەی فاشیزمی کوردایەتیی بکەن و ئارگیومێنتی پێچەوانە(کاونتەر ئارگیومێنت)، بکەن. زۆربەی ڕەهایان، پەیاندا هەڵداوە، یان بێدەنگیان هەڵبژاردووە. هۆکاری ئەمە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، لە دونیای سۆزداریی و غەزەل لەگەڵ ناسیۆنالیزمدا، ئەگەر خۆشەویستیی ئەفلاتونانەیشیان نەکردبێ، بە بێدەنگیی، خۆیان داوەتە دەستی قەدەر و ڕەبەنیی فیکرییەوە و جورئەتیان نەکردووە ئەم پیرۆزییە پڕ لە وەهم و خورافاتە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییە بەر ڕەخنە بدەن. بە پێچەوانەوە، هەندێک نووسەر ئەگەر ڕەخنەی کوردایەتیشیان کردبێ، هەمیشە ویستوویانە جوانی بکەن و ئارایشتی بکەن، دەعەجانیی، دزێویی و فاشیزمەکەی بشارنەوە.

ئەگەر ئاماژەیەکیش بەو حیزبانە بکرێت کە لەسەرەتادا، کوردایەتییان بەکارهێناوە و دواتر، وازیان لێهێناوە، ئەوە گومانی تێدا نییە، پەکەکە وەکو گەورەترین حیزب لە هەموو مێژووی کورددا، بە کردەوە دەستبەرداری فیکر، میثۆد و عەقڵییەتی کوردایەتیی بووە. لێرەدا حیزبە ئیسلامیی و دینییەکان، یان کۆمۆنیست و شیوعییەکان مەبەست نیین، چونکە ئەوان خۆیان کەیلەی ئایدیۆلۆژیان و شتەکی ئەوتۆیان لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمدا، جیاواز نییە.

هاوکات، پەکەکە، بەتایبەتیی فیکری گەشەکردووی سەرکردەکەی (ئۆجەلان)،دەستبەرداری ئاڵای قەومیی و ئەتنیکیی" ئاڵای کورد" و" سروودی ئەی ڕەقیب"، بووە. تەنانەت دەستبەرداری چەمکی بەرزخوازیی و وەهمی" کوردستانی گەورە" ش بووە. لە کاتێکدا، فاشیزمەکەی کاژیک، دەیەوێ ئاڵای کورد، کە لەسەردەمی بەدرخانییەکانەوە،

دیزاین کراوە، بە ئاڵای کوردستان(وەکو ئاڵای هەر چوار بەشی کوردستان) بە تۆبزیی، بە بێعەقڵیی و بێفیکریی دۆکترینی بەتاڵی کوردایەتیی، ساغ بکاتەوە.

ئەوەی پەکەکە، توانیویەتی تەجاوزی کوردایەتیی و ئاڵای ئ□تنیکیی و دروشمی ناسیۆنالیستانە ببێ، بەشێکی بۆ باکگراوندە چەپەکەی دەگەڕێتەوە، بەشێکیشی بۆ زیندانییکردنی رابەڕەکەیان دەگەڕێتەوە. بە واتایەکی تر، ئۆجەلان لە زینداندا، لەباری فیکریی و عەقڵانییەتی سیاسییەوە، زۆر گەشەی کردووە. لێرەدا گرفتی سەرەکیی بۆ پەکەکە، دێتە پێشەوە، ئەم بۆچوون و کامڵبوونە سیاسیی و فیکرییانە، ناتوانن بۆ ریزەکانی خوارەوەیان یان بۆ لایەنگرانیان شۆڕ بکەنەوە. بەتایبەتیی، ئەوانەی خۆیان بە پەکەکەدا هەڵواسیوە لە هەردوو کورستانی ئێران و عێراق، ناتوانن دەستبەرداری خڵتە و پۆغەڵەواتەکانی کوردایەتیی ببن و ناتوانن خۆیانی لێبتەکێنن.

بەشێکی ئەم دەستکورتییە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، پەکەکە تەنیا بە چەند کەسێکەوە لە سەرکردایەتییەکەیدا بیر دەکاتەوە(بەتایبەتیی ئۆجەلان)، کادیرەکانی خوارەوەیان، بەتایبەتیی لە کوردستانی باشوور، کوردستانی ئێران و لە ناو ناسیۆنالیزمی تاراوگەدا، هێشتا هەر خەریکی مڵچاندنی کوردایەتیی و ئاڵای ئ□تنیکیی کوردن و هێشتا کاژیکانە لەسەردەمی رەونەقی “ئەی رەقیب”دا دەژیەن.

لە کوردستانی باشووردا، وەکو تاک، تاڵەبانیی بەکردەوە لە ساڵانی دوایی تەمەنی سیاسییدا، لە فیکر و میت□دی کوردایەتیی، دوور کەوتبووەوە، عەقڵانییەت، واقیعیی و پراگماتیزم، بەسەر فیکر و پراکتیکیدا زاڵ بوو، بەڵام وەکو چەمک و بۆ حەماسی مۆب، هێشتا بەکاری دەهێنا. ئەمە بۆ هەندێ سەرکردەی سیاسیی تری ناو یەکێتیی و ئەوانەی ئێستا گۆڕانن، هەمان شت، دروستە، بەڵام ئەوەی کە زۆر ناسۆریی فیکریی و سیاسیی هەڵدەگرێ، ئەمانە هەموویان بە ئاخیری تەمەنیان و بەو هەموو تەجروبە سیاسییەوە، دوای هەڵای کوردایەتیی (دەوڵەتی نەتەوەیی- دەوڵەتی کوردیی) کەوتوونەتەوە و جورئەت ناکەن، بە دێڕێکیش رەخنە لەو موغامەراتە کوردایەتییە بگرن کە رۆڵی سوارەی ئەردۆغانیی(سوارەی حەمیدییە) بۆ تورکیا دەگێڕێت و فەرهودی سامانی نیشتمانیی کوردستان دەکەن.

کورد، پێویستی بە جورئەتی کولتووریی و سیاسیی هەیە کە ئاوڕ لە رابردووی فاشیزمی کاژیک و فاشیزمی کوردایەتیی بداتەوە و رەخنەی لێ بگرێت. ئەوانەی بە خۆیان دەڵێن ئینتێلێکچواڵ و سیاسییە

عەقڵانییەکانی کورد، جورئەتی ئازاد موصطەفای پاسەکی هەشتاکانیشیان نییە، کاتێ لە ‘ کورتە باسێکی بەرەی کوردستانیی’ دا بە دەق دەڵێ” “کاژیک لەسەرەتاوە، بە بیری بەگەنی (ئاریاچییەتیی و زەردەشتییزم) و دژایەتیی ئەنتی کۆمۆنیزم … و ئەنتی عەرەب و ئەنتی هەموو دونیایی، بێ سەر و بێ پا، شێواندبووی…”(موصطەفا، ١٩٨٨: لا ٨) نەبوونی جورئەت بۆ ڕەخنەکردنی فاشیزمی کوردایەتیی و نەگەتیڤیزمی کوردایەتیی، بارێکی قورسە بەسەر تێڕوانینی عەقڵانیی کوردەوە لەسەر ناسیۆنالیزم بە گشتیی و ڤێرژنی کوردایەتیی، بەتایبەتیی.

لە کۆتاییدا، ئاماژە بە دوو دەستکەوتی زۆر ناشیرینی کوردایەتیی بکەرە. یەکەمیان بە مانیفێستکردنی کولتووری عەشایەریی و زیندووکردنەوەی خێڵ، ڕەئیس عەشیرەت، شێخ و ئاغاوات، هەرێمی کوردستانی کردووە بە شێخنشین و بارمتەی هەندێ سیاسیی باکگراوند عەشایەر. دووەمیشیان، تێرۆری ژنان، بە کولتووری عەشایەریی و ئەخلاقیی، ئەوەندەی سیستەمی سیاسیی و “کولتوور”ی فاشیزمی کوردایەتیی، ڕۆڵیان لە ژن کوشتندا هەبووە، بەعس بە هەموو دڕندایەتییەکانییەوە، ئەوەندەی مرۆڤ، لە کورد نەکوشتووە.

بە داتا و ئامار، لە سەردەمی بەعسدا، ئەگەر کەمپەینی ئەنفالەکان و کیمیاویی بەکارهێنانی لێدەربکرێ، نە قەسابخانە و گرتووخانەکان، نە شەڕی جەیش و جاش دژ بە خەڵکی کوردستان، ئەوەندەی عەقڵییەت و فیکری کوردایەتیی، ئینسانی کوردی نە کوشتووە و نەهاتیوە. ڕێژەی ژنانی تێرۆرکراو لە ٢٤ ساڵی رابردوودا، لەژێر کولتوور، فیکر و ئیدارەی کوردایەتییدا، رووی بەعسیزم و فاشیزمی عوروبە و تەنانەت ئیسلامی سیاسییشی، سپیی کردووەتەوە. کوردایەتیی لە فاشیزمە فیکریی و کولتوورییەکەیدا، دەقاودەق لاسایی دەستەخوشکەکەی خۆی” عوروبە”ی کردووەتەوە. لە کاتێکدا، عوروبە، بازاڕییترین نووسەر و سیاسیی عەرەب، لەڕوویان نایات باسی بکەن، مەگەر کەسانی ساقیطی وەکو عیزەت دووریی و صەڵاح ئەلموختار و تاد، ئەوەیش، ئەگەر لەڕوویان بێت چەمکی فاشیزمی عوروبە و ئەلعەرەبییە، وەکو جاران،بەکار بهێنن.

ئەم باسە، بەهەموو کەموکوڕییەکانییەوە، کۆتایی هات.

لە سەرەتای ساڵی ٢٠١٥ دا نووسراوە.

سەرنج: بەدەر لەو سەرچاوانەی لەناو نووسینەکەدا، لەبەشە جیاوازەکاندا ئاماژەیان پێدراوە، سوودیش لەم سەرچاوانە

وەرگیراوە.

1. الحركة القومية الكردية – نشأتها وتطورها… تأليف: وديع جويدة … الطبعة الأولى ٢٠٠٣ دار الفارابي – بيروت
2. الجمعيات والمنظمات والأحزاب الكردية في نصف قرن ـ بغداد 1989- الدكتور عبد الستار طاهر شريف
3. بحث عن حزب " هيوا " الدكتور مكرم الطالباني مركز خاك للنشر والاعلام في السليمانية عام 2002
4. حزب البعث مأساة المولد مأساة النهاية – مطاع الصفدي- دار الاداب – بيروت -١٩٦٤
5. أتيلا الهوني، ملك البرابرة وسقوط روما . تاليف جون مان . ترجمة عمرو الملاح . دار الكتب الوطنية . أبوظبي 2014
6. سردشتي، يا، ٢٠١٤، جمعية زردشت و موقف الحكومة الايرانية ١٩٢٨-١٩٢٩، جامعة السليمانية، السليمانية.
7. موصطەفا، ئا،١٩٨٨،کورتە باسێکی بەرەی کوردستانیی، دەسگای چاپەمەنیی فەرهاد، سوێد. لەم لینکەدا پێی دەگەیت:- https://plus.google.com/109776095265726466541/posts/29A3PTzwZG3

سەرچاوە ئینگلیزییەکان

1. Thornton, T, 1998, Wittgenstein on Language and Thought: The philosophy of Content, EDINBURGH UNIVERSITY PRESS, Edinburgh.
2. WERNER Müller, J, 2007. Constitutional Patriotism, Princeton University Press, USA.
3. McCrone, D. 1998.The Sociology of Nationalism: Tomorrow’s Ancestors. London: Routledge
4. HAAS, ERNST. (1986) What Is Nationalism and Why Should We Study It? International Organization.40:707-746.
5. Gunter, Michael (2007) ‘The Modern Origins of Kurdish Nationalism’, in Ahmed, Mohammed M. A.; Gunter, Michael (eds.) The Evolution of Kurdish Nationalism, Costa Mesa, CA, Mazda Publishers, pp. 2-17.

.